

Bakalářská práce

Užívání eufemismů v titulcích článků v Rudém právu: srpen 1968 – srpen 1969

Studijní program:

B0114A300072 Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání

Studijní obory:

Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání
Dějepis se zaměřením na vzdělávání

Autor práce:

Lukáš Černý

Vedoucí práce:

PhDr. Alex Röhrich, Ph.D.

Katedra českého jazyka a literatury

Liberec 2023

Zadání bakalářské práce

Užívání eufemismů v titulcích článků v Rudém právu: srpen 1968 – srpen 1969

<i>Jméno a příjmení:</i>	Lukáš Černý
<i>Osobní číslo:</i>	P19000265
<i>Studijní program:</i>	B0114A300072 Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání
<i>Specializace:</i>	Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání Dějepis se zaměřením na vzdělávání
<i>Zadávací katedra:</i>	Katedra českého jazyka a literatury
<i>Akademický rok:</i>	2020/2021

Zásady pro vypracování:

Stěžejní kapitoly teoretické části:

Charakteristika eufemismů v jazyce

V úvodní kapitole definuji eufemismus, představím metody eufemizace popř. přiblížím nejčastější komunikační situace, ve kterých k eufemizaci dochází.

Funkce eufemismů ve zpravodajství

Obecně představím publicistický styl se zaměřením na zpravodajství, přiblížím úlohu titulků a vytvořím klasifikaci eufemismů, rozdělených dle toho, za jakým účelem jich je ve zpravodajství užíváno.

Mediální prostředí a jeho povaha v rámci vymezené doby

V této kapitole přiblížím historické pozadí a charakterizuji dobu, dále se zaměřím na tehdejší nejvýraznější média a na to, jak se v nich projevoval vliv Sovětského svazu (glorifikace SSSR, cenzura, obecně vliv Moskevského protokolu...)

Analytická část

V druhé části bakalářské práce se již zaměřím na titulky v Rudém právu, budu odkazovat na vytvořenou klasifikaci a přiblížím, jakou konkrétní funkci užití eufemismy plní v kontextu celého článku.

Druhotně bych se pak zaměřil i na analýzu eufemismů obsažených přímo v člancích. To však výhradně u textů, popisujících významné události (invaze vojsk Varšavské smlouvy, sebeupálení Jana Palacha, výročí invaze...)

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování práce: tištěná/elektronická

Jazyk práce: čeština

Seznam odborné literatury:

BARTOŠEK, Jaroslav. Novinové titulky. Jazyk a jeho užívání: sborník k životnímu jubileu profesora Oldřicha Uličného. Praha: Filosofická fakulta Univerzity Karlovy, 1996. ISBN 80-85899-19-1.

BARTOŠEK, Jaroslav. Zpravodajství a publicistika. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2001. ISBN 80-244-0236-X.

HOPPE, Jiří. Pražské jaro v médiích: výběr z dobové publicistiky. Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004. ISBN 80-7239-162-3.

HUBÁČEK, Jaroslav, Jandová, Eva a Svobodová, Jana. Čeština pro učitele. Odry: Vade Mecum Bohemine, 2010. ISBN 978-80-86041-37-3.

NEKULA, Marek, PLESKALOVÁ, Jana, BACHMANNOVÁ, Jarmila a KARLÍK, Petr. Encyklopedický slovník češtiny. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. ISBN 80-7106-484-X.

KUPCOVÁ, Helena. Pražské jaro 1968: literatura – film – média: materiály z mezinárodní konference pořádané Literární akademii za spolupráce s Městskou knihovnou. Praha 20. – 22. května 2008. Praha: Literární akademie, 2009. ISBN 978-80-86877-38-9.

RATAJ, Jan, HOUDA, Přemysl a Vysoká škola ekonomická v Praze. Československo v proměnách komunistického režimu. Praha: Oeconomica, 2010. ISBN 978-80-245-1696-7.

Vedoucí práce:

PhDr. Alex Röhrich, Ph.D.

Katedra českého jazyka a literatury

Datum zadání práce:

30. listopadu 2020

Předpokládaný termín odevzdání: 30. dubna 2022

L.S.

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

PhDr. Kateřina Váňová, Ph.D.
vedoucí katedry

Prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci jsem vypracoval samostatně jako původní dílo s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Jsem si vědom toho, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu Technické univerzity v Liberci.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti Technickou univerzitu v Liberci; v tomto případě má Technická univerzita v Liberci právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Současně čestně prohlašuji, že text elektronické podoby práce vložený do IS/STAG se shoduje s textem tištěné podoby práce.

Beru na vědomí, že má bakalářská práce bude zveřejněna Technickou univerzitou v Liberci v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.

Jsem si vědom následků, které podle zákona o vysokých školách mohou vyplývat z porušení tohoto prohlášení.

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu práce PhDr. Alexovi Röhrichovi, Ph.D., za cenné rady a připomínky a za projevenou trpělivost.

Anotace

Tato bakalářská práce se zabývá kategorizací eufemismů a jejich užíváním v titulcích článků Rudého práva od srpna 1968 do srpna 1969. Stěžejní je zaměření na samotnou eufemizaci a možnosti kategorizace eufemismů na základě metody a účelu, dále na publicistický styl se zvláštním zaměřením na titulky a v neposlední řadě na politický a mediální historický kontext 60. let v Československu. V analytické části jsou vybrané titulky obsahující eufemismy utříděny na základě kategorizace dle účelu a jsou podrobeny jazykové analýze.

Klíčová slova

eufemismus, eufemizace, kategorizace, Rudé právo

Anotation

This bachelor thesis focuses on the categorization of euphemisms and their usage in the headlines of Rudé právo newspaper articles from August 1968 to August 1969. The main emphasis is on the process of euphemization itself and the possibilities of categorizing euphemisms based on method and purpose, as well as on the journalistic style with a particular focus on headlines. Additionally, it examines the political and media-historical context of the 1960s in Czechoslovakia. In the analytical part, selected headlines containing euphemisms are categorized according to their purpose and subjected to linguistic analysis.

Key words

euphemism, euphemization, categorization, Rudé právo

Obsah

Seznam použitých zkratk a symbolů.....	9
Úvod.....	10
1 Definice a charakteristika pojmu.....	11
1.1 Vztah tabu – noa – eufemismus.....	12
1.2 Klasifikace eufemismů.....	13
1.2.1 Klasifikace dle metody eufemizace.....	14
1.2.2 Klasifikace dle účelu.....	16
1.2.2.1 Kategorie zastírání/maskování.....	17
1.2.2.2 Kategorie zdvořilosti a etikety.....	18
1.2.2.3 Kategorie manipulace.....	19
2 Publicistický styl.....	20
2.1 Jednotlivé slohové útvary publicistického stylu.....	21
2.1.1 Zpravodajské slohové útvary.....	21
2.1.2 Analytické slohové útvary.....	22
2.1.3 Publicisticko-beletristické útvary.....	23
2.2 Eufemizace na poli žurnalistiky.....	24
2.3 Titulky a jejich úloha v mediálním prostoru.....	25
2.3.1 Statika a dynamika titulků, elipsy.....	25
2.3.2 Syntaktická struktura a délka titulků.....	26
2.3.3 Obsahová nasycenost titulků, obraznost, modalita.....	27
3 Mediální prostředí a jeho povaha v 60. letech.....	28
3.1 IV. sjezd Svazu československých spisovatelů.....	29
3.2 Období Pražského jara.....	31
3.3 Znovuzavádění kontroly v médiích v druhé polovině roku 1968 a v roce 1969.....	32
3.4 Rudé právo.....	34
4 Analýzy vybraných titulků.....	36
4.1 Kategorie zastírání/maskování.....	36
4.2 Kategorie zdvořilosti a etikety.....	39
4.3 Kategorie manipulace.....	41
Závěr.....	46
Seznam použitých zdrojů.....	47

Seznam použitých zkratk a symbolů

ČSSD – Česká strana sociální demokracie, Československá sociální demokracie

ČTK – Československá tisková kancelář

KSČ – Komunistická strana Československa

MFD – Mladá fronta dnes

NDR – Německá demokratická republika

ODS – Občanská demokratická strana

P – Právo

SSSR – Svaz sovětských socialistických republik

ÚTI – Úřad pro tisk a informace

ÚV – Ústřední výbor

Úvod

Eufemismy jsou součástí komunikace každého z nás. Denně se s nimi setkáváme jak v psaném tak mluveném projevu. Každá eufemizace určitým způsobem pracuje s původním významem, obměňuje ho, přikládá mu nové konotace či ho kompletně transformuje. Tato bakalářská práce se zabývá eufemismy a jejich kategorizací, konkrétním předmětem zájmu jsou pak eufemismy v titulcích článků v deníku Rudé právo.

Cílem této práce je vytvořit funkční kategorizaci eufemismů, reflektující komunikační účel. Naší snahou je zachytit a kategorizovat, za jakým účelem, popř. s jakou motivací přistupujeme v psaném či mluveném projevu k eufemizaci. Zmíněná kategorizace se zároveň stává rámcem pro analytickou část této práce. V rámci definovaných kategorií analyzujeme vybrané titulky z Rudého práva obsahující eufemismy. Jednotlivé analýzy představují jazykový rozbor daného eufemismu spolu s krátkým přiblížením historického či tematického kontextu, pokud je taková znalost pro zařazení eufemismu do kategorie nezbytná.

V analytické části se zabýváme titulky z Rudého práva od srpna roku 1968 do srpna roku 1969. Volíme toto období především z důvodu politické a mediální dynamičnosti. Naší sekundární snahou je pak zachytit, zda se toto vyhocené období našich dějin promítlo do jazykové praxe, konkrétně pak do eufemizace titulků. Naším cílem není tyto jevy nijak kvantifikovat, všímáme si především specifických případů eufemizace, které vhodně reprezentují zvolenou kategorii či představují zajímavé prolnutí politických, sociálních, historických či kulturních aspektů s jazykem.

První kapitola představuje uvedení do problematiky eufemismů a procesu eufemizace. Eufemismus definujeme a věnujeme prostor několika příbuzným jevům. Věnujeme se jednak kategorizaci dle metody eufemizace, pro kterou využíváme její pojetí v rámci Nového encyklopedického slovníku češtiny, dále vytváříme vlastní kategorizaci, a to kategorizaci dle účelu eufemizace. Pro tuto kategorizaci definujeme tři základní kategorie: eufemizace za účelem zastírání/maskování, eufemizace za účelem zdvořilosti či dodržení etikety a eufemizace za účelem manipulace. Jednotlivé kategorie blíže představujeme a uvádíme konkrétní příklady náležitých eufemismů.

Druhá kapitola je především sondou do publicistického stylu a jeho jednotlivých slohových útvarů. Z důvodu tematiky této práce se pak blíže věnujeme eufemizaci v žurnalistice, a především titulkům. Zkoumáme jejich funkci, složení či podobu. V rámci těchto kritérií pak také uvádíme rozdíly mezi praxí zpravodajskou a publicistickou.

Třetí kapitola přibližuje historický kontext. Vycházíme zde z naší volby věnovat se eufemismům na stránkách Rudého práva. Stěžejním tématem je tedy politický a především mediální vývoj v Československu v 60. letech. Věnujeme se důležitým historickým milníkům, které zásadně ovlivnily mediální praxi. V závěru třetí kapitoly taktéž detailněji představujeme deník Rudé právo, především pak jeho vývoj krátce po invazi vojsk Varšavské smlouvy.

1 Definice a charakteristika pojmu

Nový encyklopedický slovník definuje eufemismus či meliorativum jako *pojmenování (slovo, výraz) nahrazující tabuizovaný či v dané situaci nevhodný výraz, jehož negativně pociťovaný obsah se snaží zmírnit, vylepšit záměnou konotací, zamlžit apod. (např. sociálně slabý místo chudý, plnoštíhlá místo tlustá, liberalizace cen místo zdražení)*.¹ Vedle jednotlivých výrazů se proces eufemizace týká také frází či celých vět. Eufemismus, obdobně jako řada jiných tropů, mezi které můžeme proces eufemizace bezpečně zařadit, vychází z významové stránky jazyka. Nejen tedy, že je zdánlivě problematická a neustálená samotná definice pojmu, subjektivní povaha tohoto jazykového jevu zapřičiňuje odlišný přístup k užívání v praxi, a to jak z pozice mluvčího, tak z pozice adresáta.² Naše kulturní pozadí, charakterové rysy či jazykový cit rozhodují o tom, zda pro užití eufemizovaného výrazu vidíme důvod, zda stupeň eufemizace shledáváme dostatečným, nebo, v krajních případech, zda vůbec rozumíme konkrétnímu přenesenému významu.

Eufemismem se v rámci jazykovědy zabývá lexikologie – nauka o slovní zásobě a jejím užívání. Pro bližší zkoumání eufemizace pak využíváme řady lexikologických disciplín. Zejména přínosné jsou poznatky ze sémantiky, frazeologie, slangologie či terminologie.

Eufemismus je neodmyslitelnou součástí moderního jazyka téměř na celém světě. Sociální proměny a sílící politizace jazyka zapřičinily v posledních letech výrazný nárůst eufemizačních tendencí. Jmenovitě například všeobecná inkluze či politická korektnost postupně proměňují jazyk a řada explicitních či problémových výrazů je postupně zanášena do neutrální sféry jazyka tak, aby byly tyto výrazy pro společnost všeobecně vyhovující. Více o sociálním aspektu a konkrétních případech eufemizace v podkapitole 1.2.2.

V závěru tohoto krátkého úvodu do problematiky eufemismu ještě vzpomeňme tzv. dysfemismus, tedy opak eufemismu. Jedná se o výraz záměrně zhrubělý, silný, nadmíru explicitní či vulgární. Příkladem dysfemismu jsou dvojice *chcípnout* místo *zemřít*, *odkráglovat* místo *usmrtit*, *dostat konopnou kravatu* místo *být oběšen* apod. Dysfemismy jsou nejčastěji projevem zášti či agrese.

1 HLADKÁ, Zdeňka. CzechEncy: nový encyklopedický slovník češtiny. *Eufemismus* [online]. 2017 [cit. 15. 4. 2023]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/EUFEMISMUS>

2 ŠVÍBKOVÁ, Zuzana. *Eufemismy v současné publicistice*. Praha, 2010. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Vedoucí práce Iva Nebeská.

1.1 Vztah tabu – noa – eufemismus

Termín tabu je nám obecně znám, ačkoli, obdobně jako u samotného eufemismu, nemůžeme odhlédnout od určité míry subjektivního vnímání těchto jazykových jevů. V čistě jazykovém kontextu se jedná o slovo zakázané, nejčastěji z náboženských či společenských důvodů.³ Ačkoli tabu přímo s eufemismem nesouvisí, a není tedy předmětem této práce, stojí za zmínku v souvislosti s druhým probíraným termínem – noa. Noa je protikladem tabu, resp. se jedná o výraz nezávadný, kterým určité tabu můžeme nahradit. Vztah těchto dvou jazykových jevů, tedy náhradu závadného slova nezávadným, pak můžeme označit za jistou formu eufemizace. Blíže se tomuto konkrétnímu vztahu věnoval Radoslav Večerka ve své publikaci *K pramenům slov: uvedení do etymologie*. Vycházejme tedy na následujících řádcích především z jeho poznatků. Úvodem se zaměříme na historický původ a podstatu tabu. Pro faktografickou složku a výstižné zachycení historické a spirituální podstaty tohoto pojmu citujeme přímo v původním znění: „*Jazykové tabu vzniklo na půdě primitivního, magicky mytologického myšlení, jaké etnografie i v nové době objevuje ještě u plemen polynéských, eskymáckých, australských, pygmejských apod., a souviselo s pověrečným přesvědčením jednak o přírodě oživené duchy a démony, jednak o fatálním sepětí slova jakožto akustického obrazu nějaké věci s věcí samou, resp. s jejím duchem nebo démonem – podobně jako i optický obraz reality byl v této kulturně civilizační vývojové fázi ztotožňován se zobrazovanou realitou, resp. s její duchovní nebo magickou podstatou. Lehkomyslné a neuvážené vyslovení jména nějaké osoby, zvířete, tělesného orgánu, nemoci, místa, neživé přírodniny (živlů, nebeských těles) atp., před níž měl primitivní člověk strach nebo k níž měl úctu, mohlo v jeho představách působit jako urážlivé, znevažující, příliš intimní nebo troulfale, neboť pravé pojmenování platilo za nedílnou součást a živoucí kus svého nositele, krylo se s jeho podstatou.*“⁴

Aby demonstroval vztah pojmů tabu a noa, uvádí následně Večerka příkladem slovo „medvěď“. Původní indoevropský výraz pro tuto obávanou šelmu byl v mnoha slovanských jazycích zastoupen právě noa. Konkrétně v češtině se jednalo o tvar „medujed“, tedy ten, kdo jí med. Z tohoto tvaru pak pochází dnešní „medvěď“. I v němčině došlo k něčemu podobnému, kdy byl původní výraz nahrazen slovem „der Bär“, tedy „ten hnědý“ nebo „hnědouš“. Obdobným způsobem byla nahrazena celá řada slov. Ačkoli nám takové jazykové proměny již dnes mohou připadat malicherné, v primitivních představách našich předků skutečně platilo, že užitím opisného pojmenování, tedy noa, se vyhnou všem negativním dopadům spjatých s vyslovením tabuizovaného slova. I noa však nezdídka časem nabylo negativních konotací, takový výraz byl pak opětovně nahrazován (sekundární tabuizace).⁵

Ačkoli se moderní tabu v mnoha kulturách odklonila od výše popsané spirituální podstaty, princip zapovězeného, urážlivého či nemístného zůstává stejný. Noa není však jediným způsobem, jakým se v jazykové praxi můžeme tabuizovanému výrazu vyhnout. Četné jsou například hláskové obměny (ďábel – ďas, hergot – hernajs), dále tabuizovaná generalizace, která užívá jmenného

3 JANYŠKOVÁ, Ilona. CzechEncy: nový encyklopedický slovník češtiny. *Tabu* [online]. 2017 [cit. 15. 4. 2023]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/TABU>

4 VEČERKA, Radoslav. *K pramenům slov: uvedení do etymologie*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2006. ISBN 80-710-6858-6.

5 tamtéž

zobecnění (vlastní jméno je nahrazeno jménem obecným) a v neposlední řadě tzv. tabuová větná perifráze, kdy je tabuizovaný výraz nahrazen nezávadným slovním spojením – známým příkladem je fantasy román Harry Potter a postava lorda Voldemorta, který je taktéž znám jako *ten, jehož jméno nesmíme vyslovit*.⁶

Přestože je problematika jazykového tabu a noa spjata ve svém zárodku s nadpozemskými představami, nadpřirozenem a pro nás už dnes jen těžko představitelnou mírou pověřivosti, není shrnutí vztahu tabu – noa – eufemismus nikterak náročným úkolem. Tabu je výraz zapovězený, noa pak představuje jeho náhradu a nezávadnou alternativu. Ačkoli můžeme v některých případech považovat termíny noa a eufemismus za obdobné či synonymní, zůstává eufemismus v běžném výkladu stát stranou, jakožto pouhé zmírnění dané skutečnosti, nikoli nutná náhrada tabuizovaného výrazu a zbavení se původních konotací.

1.2 Klasifikace eufemismů

Předmětem následující podkapitoly je kategorizace eufemismů ve dvou separátních rovinách. Zprvu představíme kategorizaci na základě metody eufemizace, následně pak kategorizaci na základě motivace/účelu eufemizace. První jmenovaná kategorizace nebude představovat přílišný problém, jelikož se můžeme opřít o již zpracovanou látku. V druhém případě však situace není tak přímočará. Třebaže je problematika eufemismů relativně obsáhlá, v domácím prostředí nenalezneme mnoho odborných textů věnujících se exkluzivně eufemizaci. V celé řadě gramatik, učebnic a jazykových příruček si pak autoři zpravidla vystačí jen s velmi vágním popisem procesu eufemizace. Z toho vyplývá i absence nějaké obecně uznávané kategorizace, která by v hlubším pojetí pracovala s komunikačním kontextem a vztahem autor – adresát a třídila eufemismy na základě motivace či účelu.

Pro potřeby této práce tedy nejprve nahlédneme do Nového encyklopedického slovníku češtiny, který, oproti původnímu papírovému vydání, nabízí doplněný přehled všech eufemizačních metod. V případě klasifikace dle účelu eufemizace budeme vycházet převážně z vlastních úvah o tom, za jakým účelem či s jakým cílem nejčastěji saháme k eufemismům. Klasifikace dle účelu eufemizace bude taktéž rámcem pro analýzu titulků (resp. analýzu eufemismů v titulcích) v analytické části této práce.

6 JANYŠKOVÁ, Ilona. CzechEncy: nový encyklopedický slovník češtiny. *Tabu* [online]. 2017 [cit. 15. 4. 2023]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/TABU>

1.2.1 Klasifikace dle metody eufemizace

Metodou v této práci rozumíme jazykový prostředek, kterým je dosaženo konkrétní eufemizace. Nový encyklopedický slovník češtiny předkládá následující výčet: výrazy vyjadřující menší míru jevu, cizí slova, metafora, metonymie, elativ, litotes, výrazy s obecným významem, perifráze, multiverbizace, apoziopse, elipsa a deminutiva. Speciálním případem je pak tzv. vlastní eufemické jméno.

Mezi výrazy vyjadřující menší míru jevu můžeme zařadit přídavná jména jako *nedoslýchavý* místo *hluchý* či *poničený* místo *zničený*. Stejně tak např. ve větách *strom má polámané větve* a *strom má zlámané větve* můžeme vyzorovat jistý významový posun.

Užití cizího slova je další běžnou formou eufemizace. Nový encyklopedický slovník češtiny odkazuje především na užívání termínů jako *corpulentní* místo *tlustá* a *pedikulóza* místo *zavšivení*. Eufemizační účinek však mohou mít také cizí neoborné výrazy, a to v případech prostého nahrazení především v neformálním mluveném projevu, kdy cizí slovo přirozeně většinou není nositelem tolika negativních konotací, které se jinak váží na mateřský jazyk a jeho lexikum. Velmi častý je například výraz *outsider*, tedy *Petr byl ve škole spíše za outsidera* místo *Petr byl ve škole opomíjený*.

Další v pořadí je metafora, tedy užití slova nebo slovního spojení v přeneseném či nevlastním významu na základě vnější podobnosti.⁷ Nejčastěji se tedy jedná o významový přenos vizuálních či povahových charakteristik a rysů; *čokoládová dívka* místo *dívka tmavé pleti*, *osvobození* místo *vojenská intervence* nebo *projít si peklem* místo *trpět* v případě podobnosti spíše symbolické.

Metonymie představuje přenesení významu na základě vnitřní podobnosti, přesněji řečeno na základě prostorové a časové souvislosti a kauzálních vztahů.⁸ Například *dívat se na někoho skrz prsty* místo *pohrdat někým* apod.

Elativ či tzv. nepravý komparativ je výrazem, který i přes svou formu postrádá rys gramatického stupňování, není totiž použit v kontextu srovnávání dvou a více entit.⁹ Ve funkci eufemismu představuje pouze prostředek pro zmírnění či zeslabení určitého negativního jevu. V praxi tedy můžeme narazit na věty typu *paní Nováková je již starší žena* místo *paní Nováková je již stará*, popř. *ta polévka je slanější* místo *ta polévka je slaná/přesolená*. V každodenní komunikaci je taktéž běžné spojení *být silnější postavy* místo *být tlustý*, u takových případů je však patrná jistá míra metaforičnosti. Pokud bychom tedy měli takové slovní spojení nutně kategorizovat, záleželo by spíše na osobní preferenci a jazykovém citu každého z nás.

Další ve výčtu je litotes. Ačkoli může mít vícero forem, v případě eufemismů se nejčastěji jedná o tzv. negaci protikladné predikace, kdy se záměrně vyhýbáme nenegované predikaci z důvodu zdrženlivosti či skrytí skutečné povahy věci.¹⁰ Litotes v roli eufemismu představují následující věty:

7 NEKULA, Marek, PLESKALOVÁ, Jana, BACHMANNOVÁ Jarmila a KARLÍK Petr. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. ISBN 80-7106-484-X.

8 tamtéž

9 tamtéž

10 ŽAŽA, Stanislav. *CzechEncy: nový encyklopedický slovník češtiny. Litotes* [online]. 2017 [cit. 2. 5. 2023]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/LITOTES>

za takový výkon nemůžeš být pochválen místo za takový výkon bys měl být pokárán, z mé zkušenosti nebyl příliš pracovitý místo z mé zkušenosti byl líný.

Jako další následují výrazy s obecným významem. V tomto případě se jedná o takové výrazy, které eufemizují původní skutečnost formou zobecnění, resp. mluvčí nahrazuje výraz konkrétní výrazem obecným, ze kterého může být bez kontextu obtížné vyvodit sdělovanou informaci. Nový encyklopedický slovník nám nabízí spojení jako *být v tom* místo *být těhotná*¹¹. Podobná situace nastává u příkladu *ona už je taková* místo *ona je zlá*.

Perifráze představuje víceslovné opisné vyjádření, kdy je daný výraz charakterizován nepřímo skrze primární i podružné znaky s ním spojenými. Perifráze je velmi často užito za účelem povýšení stylistické úrovně textu nebo jeho části, je tedy spjata především s uměleckým jazykem a v běžné řeči se vyskytuje zpravidla pouze v podobě takových perifrází, které se v jazyce obecně ustálily a přešly tak ve frazeologismy (*mít opici* místo *být opilý* a jiné). Eufemistické perifrázování je taktéž patrné u následujících příkladů; *jít tam, kam chodí i císařpán pěšky* místo *jít na záchod, tam, kde lišky dávají dobrou noc* či *na okraji světa* místo *v zapadákově, již na něm roste trávníček* místo *zesnul* apod.

Multiverbizace je na první pohled velmi podobná perifrázi (jednoslovný výraz nahrazujeme víceslovným opisem), existují mezi nimi však zásadní rozdíly, které je činí neslučitelnými v jednu kategorii. Na rozdíl od perifráze nestojí multiverbizace na stylovém ozvláštnění. Multiverbizace nabývá eufemizačního charakteru především díky rozdrobení či banalizaci původního významu.¹² Jedná se o příklady jako: *člověk s epileptickým onemocněním* místo *epileptik*, *sociální zařízení* místo *záchod*, *zajišťovat plnění* místo *plnit* nebo *Útvar nápravných zařízení* místo *věznice*.

Nový encyklopedický slovník češtiny dále uvádí apoziopzezi a elipsu. Zde upozorníme na to, že eliptické eufemistické konstrukce jsou extrémně vzácné a figurují jen v tematicky specifických promluvách. Účelem elipsy totiž není cíleně vypustit část informace, v zásadě se jedná o úsporné jazykové opatření, kdy vypouštíme tu část promluvy, která je z kontextu zřejmá a kterou bychom byli nuceni v rámci větné formulace zbytečně opakovat. Jako nástroj eufemizace tedy funguje skutečně jen zřídkka. Uvedme nicméně pro úplnost možný příklad. Ve zpravodajství se můžeme setkat se situací, kdy reportér informuje o úmrtí celé rodiny a část svého sdělení formuluje následovně: *Dospělí zemřeli na místě, děti při převozu do nemocnice*. Ačkoli je z této konkrétní promluvy osud dětí zřejmý a eufemizační účinek je v takovém kontextu diskutabilní, v případě eufemizační elipsy skutečně nenalezneme mnoho jiných možných scénářů. Naproti tomu apoziopzeze, tedy přerušení či nedokončení výpovědi, je ze své podstaty daleko častějším nástrojem eufemizace, a to jak v mluveném, tak v psaném projevu. Pozorujeme zejména u nedokončených invektiv jako *polib mi...*, *trhni si...* nebo v případech, kdy mluvčí narazí na nějaké tabu či mu dokončení výpovědi zkrátka přijde nevhodné.¹³

11 HLADKÁ, Zdeňka. CzechEncy: nový encyklopedický slovník češtiny. *Eufemismus* [online]. 2017 [cit. 2. 5. 2023]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/EUFEMISMUS>

12 HLADKÁ, Zdeňka. CzechEncy: nový encyklopedický slovník češtiny. *Multiverbizace* [online]. 2017 [cit. 2. 5. 2023]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/MULTIVERBIZACE>

13 PORÁK, Jaroslav. *Apoziopese v současné češtině*. Slovo a slovesnost. 1956, 17(3), s. 132-139.

Jako předposlední uvedme deminutiva neboli zdobněliny. V široké škále jejich užití v češtině je spatřujeme i v procesu eufemizace. Například *mrtvička* místo *mrtvice*, *mít po těle špičky* místo *špeky* atd.¹⁴

Posledním metodou eufemizace je tzv. vlastní jméno eufemické. O hláskových obměnách jsme se zmínili již v podkapitole o tabu, zde se setkáváme s velmi podobným případem, kdy je hlásková proměna motivována tím, že má původní vlastní jméno směšné vyznění či si s sebou nese negativní konotace; *Mrkvojedy* místo původního *Mrchojedy*, *Hloubětín* místo *Hloupětín*.¹⁵

1.2.2 Klasifikace dle účelu

Přejdeme nyní ke klasifikaci dle účelu a motivace. Stěžejní je pro nás v následující podkapitole otázka, proč, nebo za jakým účelem mluví eufemizuje daný výraz či výpověď, popř. co si mluví slibuje od takového jednání. Ačkoli je primární funkcí eufemismu zjemnit či kompletně zastítn nějakou nepříjemnou skutečnost, neslouží vždy tento účel pouze pozitivnímu záměru mluvčího. Na následujících řádcích si v rámci tří kategorií představíme nejen samotnou problematiku účelu eufemizace, ale také různé komunikační situace, profesní oblasti a sociální fenomény, které dané kategorie naplňují nejčastěji. Po důkladném zhodnocení jsme se rozhodli klasifikovat užívání eufemismů dle účelu následovně: užití za účelem zastírání/maskování, užití ze zdvořilostních důvodů a etikety a užití za účelem manipulace. Tyto kategorie dle našeho uvážení pokrývají naprostou většinu komunikačních intencí a scénářů.

Již v úvodu jsme předeslali, že eufemizace, resp. její vnímání může být krajně subjektivní. Je tedy zřejmé, že i námi vytyčené kategorie nejsou absolutní, a jejich na první pohled vágní vymezení může být interpretováno různě. Stejně tak jsme si vědomi toho, že takto vymezené kategorie se v praxi mohou překrývat, resp. že konkrétní eufemismus bude naplňovat hned několik z nich. Ačkoli se něčemu takovému nemůžeme kompletně vyvarovat, pokusíme se dané kategorie vymezit co nejpřesněji, abychom maximálně omezili interpretační možnosti. Každou kategorii tedy v úvodu definujeme na základě předem stanovených kritérií a poskytneme jejich kontextově-významové zúžení. V případě nutnosti pak kategorie přímo porovnáme a vysvětlíme veškeré nuance v doprovodu vzorových eufemizací.

Jak již bylo řečeno, ani taková opatření však nezaručují všeobecnou platnost a ucelené porozumění. Deklarujeme tedy závěrem, že se nám vždy jedná o primární účel dané eufemizace, který se pokusíme obhájit u každého demonstrovaného příkladu. Takových příkladů pak poskytneme celou řadu, a to napříč různými komunikačními situacemi a kontexty. Činíme tak především proto, abychom byli maximálně názorní a abychom bezpečně obsáhli potenciál každé kategorie.

14 HLADKÁ, Zdeňka. CzechEncy: nový encyklopedický slovník češtiny. *Eufemismus* [online]. 2017 [cit. 6. 5. 2023]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/EUFEMISMUS>

15 PLESKALOVÁ, Jana. CzechEncy: nový encyklopedický slovník češtiny. *Vlastní jméno eufemické* [online]. 2017 [cit. 6. 5. 2023]. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/VLASTNÍ_JMÉNO_EUFEMICKÉ

1.2.2.1 Kategorie zastírání/maskování

V rámci naší kategorizace chápeme zastírání či maskování jako snahu o pouhé zastření původního významu, nikoli jeho proměnu. Mluvčí neužívá eufemismu aby manipuloval jednotlivce či veřejné mínění, skutečná povaha informace je z kontextu vrozumitelná, eufemizace je užito čistě za účelem zdrženlivosti a opatrnosti, popř. jde o nahrazení tabuizovaného výrazu. Na rozdíl od kategorie etikety však zastírání nepodléhá zdvořilostním normám. Zde narážíme na princip primárního účelu, na který jsme upozornili v úvodu kapitoly. Konstrukce *zralá dáma* sice zcela zjevně nese znaky zastírání, kdy mluvčí reflektuje věk dané osoby nepřímo, primárním účelem je však projevit úctu, což ostatně umocňuje také výraz *dáma* namísto *paní* či *žena*. Do této kategorie tedy nebudeme řadit obraty, které jsou v první řadě projevem úcty a zdvořilostního taktu.

Navažme na poslední větu předchozího odstavce a udejme příklad konstrukce, která je taktéž ve své podstatě taktní, nicméně již nedisponuje zdvořilostními rysy: *Ministerstvo vnitra se v příštím roce zaměří na vyloučené lokality*. Většina z nás tuší, co si pod pojmem *vyloučené lokality* představit. Přesto chápeme potřebu, taková témata eufemizovat, především pak, pokud přichází podobná prohlášení z politických kruhů. Velmi frekventovanou obdobou je pak spojení *rozvojové státy* místo *zaostalé státy*. Obecně se projev politických představitelů velmi často opírá o strategii zastírání. Vzpomeňme na již zlidovělé prohlášení bývalého předsedy ODS a později prezidenta republiky Václava Klause, který v roce 2002 okomentoval výsledek sněmovních voleb slovy „*Bylo to nevítežství*“¹⁶. Takové prohlášení, ač může působit různě, zajisté reflektuje tehdejší širší politický kontext. ODS v roce 2002 u voleb nepohorelo, Václav Klaus však takto eufemisticky poukazyval na skutečnost, že jeho strana ve volbách ztratila přibližně 6 % na své rivaly v podobě ČSSD. Ačkoli se zde pohybujeme daleko za jazykovým rámcem, znalost širších souvislostí je nám při popisu významové složky jazyka více než platná.

Výše popsané však neplatí pouze o politickém prostředí. Veškeré orgány moci či jiné subjekty s vysokým podílem zodpovědnosti budou zpravidla ve svých prohlášeních zdrženliví, aby předešli panice či unáhleným závěrům veřejnosti, podřízených apod. Velmi typická jsou v tomto ohledu například prohlášení struktur vyššího i nižšího managementu vůči investorům, zaměstnancům nebo zákazníkům: *naše firma bude nucena po roce 2023 snižovat stavy* místo *naše firma bude nucena po roce 2023 začít propouštět*. I přesto, že je význam konstrukce *snižovat stavy* zcela zřejmý, touto eufemizací se z něj vytrácí jistá míra intenzity. Pro zajímavost jen dodejme, že spojení *snižovat stavy* je populárním eufemismem také v myslivectví: *myslivci v loňském roce dostatečně snížili stavy divokých prasat* místo *myslivci v loňském roce ulovili dostatek divokých prasat*.

Skutečný význam však běžně zastíráme také v každodenní osobní komunikaci. Nemáme zde prostor, uvádět zcela jistě nepřeborné množství možných kontextů. Uveďme tedy alespoň ty zdánlivě nejčastější. Již v úvodu této kategorie jsme vedle opatrnosti, zdrženlivosti a taktu zmínili také náhradu tabuizovaných výrazů. Zcela běžným tabu jsou v naší společnosti vážná onemocnění, užíváme pak obraty jako *terminální stádium nemoci* místo *stádium neúčinné léčby/umírání* (právě

16 HONZEJK, Petr. Útok na zboží, nevýhra, viróza. TOP 10 nejlepších českých politických eufemismů. *Hospodářské noviny* [online]. 2021 [cit. 16. 5. 2023]. Dostupné z: <https://archiv.hn.cz/c1-66912470-utok-na-zbozi-nevyhra-viroza-top-10-nejlepsich-ceskych-politickych-eufemismu>

užívání cizích slov je pro kategorii zastírání/maskování zcela příznačné). Nejde však jen o tabu, i zcela prosté metaforické *vlez mi na záda* můžeme bezpečně zahrnout do této kategorie.

1.2.2.2 Kategorie zdvořilosti a etikety

Pro eufemismy této kategorie platí, že jsou tvořeny za účelem dodržení etikety a obecných zdvořilostních zásad (úcta, takt, respekt apod.), pramenících zejména ze společensko-kulturních faktorů dané komunikační situace. Intenzita či frekvence zdvořilostních eufemismů se v praxi odvíjí nejen od míry osvojení dobrých mravů mluvčího, popř. jeho ochoty dobré mravy naplňovat, svou roli sehrává také to, ke komu promlouvá (nebo o kom promlouvá), resp. jaký má sociální status jeho komunikační partner. V našem kulturním prostředí dbáme na zdvořilost či úctu především v přítomnosti nadřízených a jiných autorit, starších lidí, žen nebo dětí. Zda přizpůsobíme své vyjadřování však nemusí být primárně ovlivněno společenskou hierarchií. Svou roli může sehrát také povaha okolního prostředí nebo vzájemný vztah mluvčího a adresáta na osobní úrovni. Nejčastější projevy zdvořilostní eufemizace jsou spojeny se stářím a umíráním, kdy především projevujeme úctu; *být života znalý* namísto *být starý*, *senior* místo *důchodce*, *univerzita třetího věku* či *zesnout* nebo *navždy usnout* místo *zemřít*. Běžné jsou také konstrukce eufemizující nějakou intimní skutečnost; *mít své dny* místo *menstruovat* či *odskočit si* místo *jít na toaletu*. Za částečně zdvořilostní (s ohledem na kontext) můžeme jistě považovat také eufemizace *sexuální pracovnice* místo *prostitutka*, *herec filmů pro dospělé* místo *pornoherce* a jiné.

Profesní postavení, věk nebo pohlaví však nejsou v tomto ohledu jedinými činiteli. Zdvořilostní eufemizační tendence spatřujeme také v kontextu etnických a jiných menšin, u lidí se zdravotním postižením či u lidí jinak znevýhodněných. Tyto proměny jazykového paradigmatu připisujeme v několika posledních dekádách především důrazu na tzv. politickou korektnost. Příkladem udejme konstrukce *sociálně slabý* místo *chudý*, *člověk s tělesným omezením* místo *vozičkář*, *člověk s postižením zraku* místo *slepec* apod. Ačkoli nemůžeme mezi termíny *eufemizace* a *politicky korektní výrazivo* umístit rovnítko, přináší nám tento fenomén citelné obohacení v řadách eufemismů.

Nadmíru liberální postoj k jazyku však občas dává vzniknout skutečně absurdním tvarům. Nahlédněme nyní do parodické slovníkové příručky *Společensky nezávadná mluva*, která byla přeložena do češtiny z anglického originálu *The official politically correct dictionary and handbook* od autorů Henryho Bearda a Christophera Cerfa. Jedná se o humorný přehled tvarů hyperkorektních, neutrálních a eufemismů. Najdeme zde příklady jako *sexuální manažer* místo *pasák*, *sexuální multilateralita* místo *promiskuita*, *vývojově váhavý* místo *retardovaný* nebo *svěbytně sexuálně zaměřený* místo *úchylný*¹⁷. Na tyto výstřední eufemismy poukazujeme především z důvodu, abychom zdůraznili jednu zásadní skutečnost. Jazyková forma, tedy podoba slova či slovního spojení (v tomto případě eufemismu), není vždy poplatná jeho účelu. Ačkoli jsou zmíněné konstrukce stále eufemismy a svou formou by vyhovovaly kategorii zdvořilosti a etikety, vznikly za účelem ironizovat politicky korektní jazyk. V případě naší kategorizace, která je vystavěna v první řadě na autorově motivaci, tedy spadají tyto eufemismy spíše pod předešlou kategorii

17 KAMENICKÁ, Renata, KUKAL, Martin a kol. *Společensky nezávadná mluva: Praktická slovníková příručka*. Praha: Literární noviny, 1995, (33-36).

zastírání/maskování. Původní význam je zastřen, avšak projev úcty není skutečný a podstata zdvořilosti tak není naplněna.

1.2.2.3 Kategorie manipulace

Manipulací v kontextu komunikace rozumíme takovou volbu komunikačních prostředků, která nám, dle předem vytvořeného plánu, zajišťuje dosažení vlastního cíle.¹⁸ V případě naší kategorizace se tedy jedná o eufemismy použité za účelem oklamání adresáta, kdy je význam (popř. podstata jevu) transformován takovým způsobem, abychom z daného vyznění nějakým způsobem těžili. Význam původního výrazu může být zcela proměněn, popř. může mluvčí užít výrazu sémanticky podobného, avšak, v určitém kontextu, navazujícího odlišné konotace.

Klasickým příkladem může být situace, kdy potřebujeme laskavost od obézního kolemjdoucího. Může pak vzniknout výpověď typu: „*Takový statný mládenec... Nepomohl byste mi se zavazadlem?*“ Užitím výrazu *statný* místo *tlustý* či *objemný* nebo *obézní* reflektuje mluvčí tělesnou velikost, avšak činí tak způsobem, kdy manipulativně utváří předpoklad, že kolemjdoucí, vzhledem ke své tělesné stavbě, skutečně pomůže. Výraz je totiž v zásadě transformován do podoby lichotky. Zde je nutné se opět vrátit k principu primárního účelu. Pokud takto taktně odkazujeme na něčí velikost čistě ze slušnosti a neklameme za účelem okamžitého či budoucího zisku, o manipulaci se nejedná a takový eufemismus bychom řadili do kategorie zdvořilosti a etikety. Právě ona transformace významu za účelem nějakým způsobem profitovat, je taktéž něčím, co kategorii manipulace zásadně odlišuje od kategorie zastírání/maskování.

S eufemizací za účelem manipulace se dále běžně setkáme také u textů provládních médií a u politických prohlášení, a to zejména v zemích nedemokratického státního uspořádání. Obecně však platí, že veškerá komunikace naplňující persvazivní funkci bývá bohatá na eufemismy manipulativní povahy. Podívejme se nyní, jakým způsobem poprvé informovalo Rudé právo o výbuchu 4. reaktoru Černobylské jaderné elektrárny: „*Rada ministrů SSSR v pondělí oznámila, že na Černobylské jaderné elektrárně (Ukrajina) došlo k havárii, při níž byl poškozen jeden z reaktorů*“.¹⁹ Zpráva tedy nehovoří o *výbuchu*, ale o *poškození*. Ačkoli zde nacházíme jistý posun od prvních neoficiálních zpráv, kdy Sovětský svaz žádnou havárii ani nepřipouštěl, jedná se o prohlášení v zásadě lživé, které značně a záměrně podceňuje situaci v Černobylské elektrárně. Ona lež, tedy klam či vědomě projevená nepravda²⁰, je často nesporným nástrojem manipulace. Manipulaci veřejným míněním v oblasti politiky, nejčastěji právě skrze média, nazýváme „*spin doctoring*“.²¹ Významná a vlivná osoba nebo celá politická skupina si touto cestou zajišťují výsadní postavení, relevanci či legitimitu.

18 BECK, Gloria. *Zakázaná rétorika: 30 manipulativních technik*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1743-2.

19 Havárie reaktoru. Rudé právo 1986, roč. 66, č. 100, s. 7.

20 FILIPEC, Josef, ČERVENÁ Vlasta a Ústav pro jazyk český Akademie věd ČR. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost: s Dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky : studentské vydání*. Praha: Academia, 2006. ISBN 80-200-1446-2.

21 GREGOR, Miloš, VEJVODOVÁ Petra a Zvol si info (projekt). *Nejlepší kniha o fake news, dezinformacích a manipulacích!!!*. Brno: CPress, 2018. ISBN 978-80-264-1805-4.

Zastavme se na moment právě u pojmu legitimita/legitimizace. Synonymní ke slovu *legitimní* je výraz *zákonný* či *zákonitý*.²² Legitimizací pak tedy rozumíme proces legalizace činů, postojů a názorů obvykle vládnoucí/dominantní skupiny.²³ Aktuálním příkladem legitimizace jsou manipulativní eufemismy spojené s ruským narativem ohledně války na Ukrajině. Jedná se o spojení jako *speciální operace* či *denacifikace* místo *válka* apod.

Na okraj kategorie manipulace mohou patřit také obraty z různých inzercí či nabídek práce. Spojení jako *operátor výroby* místo *dělník* nebo *asistent prodeje* místo *prodavač* jsou utvářeny za účelem zatraktivnit nabízené pracovní pozice a zajistit si tak větší počet potenciálních zájemců.

2 Publicistický styl

Ještě než přikročíme k publicistickému stylu, ujasněme si, co konkrétně formuje určitý funkční styl, resp. jaké rozeznáváme slohotvorné činitele. Slohotvornými činiteli rozumíme podmínky a okolnosti vzniku a realizace jazykového projevu. V běžném výkladu se setkáme s dvěma skupinami takových činitelů: slohotvorní činitelé objektivní, tj. okolnosti na autorovi nezávislé, a slohotvorní činitelé subjektivní, tj. okolnosti přímo vázané na autorovu osobnost a individualitu.

K objektivním činitelům řadíme funkci, prostředí a formu, v návaznosti na formu můžeme rozeznávat ještě připravenost a adresáta. Primární funkce určitého sdělení je zřejmá, předáváme informace za účelem komunikace. Tuto základní funkci však doplňujeme funkcemi sekundárními, skrze které dále formujeme účel a vyznění daného komunikátu. Namátkou se jedná např. o funkci estetickou, agitační či odbornou. Činitel prostředí taktéž v různé míře ovlivňuje volbu jazykových prostředků. Bereme v potaz nejen to, zda pronášíme své sdělení na akademické půdě, v zaměstnání, na ulici či doma, náš styl je ovlivněn také počtem posluchačů či jejich společenským postavením. Rozhodující jsou taktéž rozdíly mezi projevem veřejným a soukromým. Formou pak rozumíme projevy mluvené či psané, kdy v obou případech pozorujeme určitá specifika. Mluvený projev je spíše spontánní (výjimkou je zpravidla naučený proslov, děkovaná řeč atd.) a dovoluje větší důraz na emocionalitu či gestikulaci v případě přímého kontaktu. Pro psaný projev je charakteristická připravenost a tedy větší úroveň propracovanosti a komplexnosti. Psané projevy taktéž nepodléhají konkrétní sdělovací situaci, jsou trvale použitelné.²⁴

Subjektivního činitele představuje např. osobnost autora, jeho psychické rozpoložení, vztah k adresátovi či k obsahu sdělení, míra připravenosti a v neposlední řadě autorovy jazykové znalosti a schopnosti, pramenící z výchovy, vzdělání či jazykového citu.

V krátkosti jsme připomněli, kterými faktory jsou utvářeny jednotlivé funkční styly. Přejděme již tedy k samotnému stylu publicistickému. Ten je nejčastěji vymezován svou provázaností s médii, ať už se jedná o tisk, televizní zprávy, rozhlas, či prostředí internetu. V případě publicistického stylu je za primární funkci považována funkce informativní a persvazivní (ovlivňovací, přesvědčovací,

22 FILIPEC, Josef, ČERVENÁ Vlasta a Ústav pro jazyk český Akademie věd ČR. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost: s Dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky : studentské vydání*. Praha: Academia, 2006. ISBN 80-200-1446-2.

23 RÖHRICH, Alex. *Ideologie, jazyky, texty: analýza a interpretace textů Rudého práva z roku 1953 a 1975 a Práva z roku 1997*. Liberec: Bor, 2008. Jazyky a texty. ISBN 978-80-86807-96-6.

24 HUBÁČEK, Jaroslav, SVOBODOVÁ Jana a JANDOVÁ Eva. *Čeština pro učitele*. 2. vydání. Opava: Vademecum, 1998. ISBN 80-860-4130-1.

formativní). Komplikovaná vnitřní diferenciací tohoto stylu však předznamenává, že publicistický styl je ve skutečnosti jakousi množinou řady dalších stylů a přístupů, roztržštěných napříč množstvím slohových útvarů, kterými publicistika disponuje. Právě na to, spolu s těžko uchopitelnou terminologií, upozorňuje například Čechová: „*Je evidentní, že texty zpravodajské (s převažujícím stylem zpravodajským) jsou v mnohých jevech stylově jiné než analytické (texty úvodníků, komentářů apod.) a publicisticko-beletristické. Jsme si vědomi této skutečnosti a terminologické rozkolísanosti, ale přesto se přidržujeme tradic české stylistiky a pro stylové jevy komunikátů žurnalistické sféry i nadále užíváme (při největší míře zobecnění sledovaných jevů) termínu styl publicistický.*“²⁵

2.1 Jednotlivé slohové útvary publicistického stylu

Jak je ostatně patrné i z přiložené citace, pomyslným jádrem publicistického stylu jsou útvary zpravodajské, analytické a publicisticko-beletristické. Pojďme si je jednotlivě představit trochu blíže.

2.1.1 Zpravodajské slohové útvary

Zpravodajský styl a přidružené slohové útvary se v první řadě vyznačují tím, že je výlučně prosazována funkce informativní. Cílem je zprostředkovat čtenáři či divákovi základní informace s důrazem na rychlost, věcnost a srozumitelnost. Tematické zaměření není nikterak pestré. Ačkoli se mohou objevovat zprávy pozitivně laděné, a vybraná média nabízí různorodé rubriky, obecně platí, že zpravodajské útvary se věnují především událostem s negativním dopadem, kauzami, společenskými problémy, kriminálními činy apod. *Negativismus jako ideologie zpravodajství ve světě i u nás všeobecně roste. Pozitivními důvody jsou jednak funkce médií jakožto hlídacího psa demokracie (zveřejňování případů zneužívání politické a ekonomické moci), jednak programová snaha ekologických hnutí spíše burcovat katastrofickými vizemi než uklidňovat spásnými perspektivami.*²⁶ Obsahově jsou zpravodajské útvary střídme a zodpovídají pouze základní otázky (kdy, kde a proč, popř. kdo a jak). Absentují obrazná pojmenování, jazyk je neutrální s důrazem na objektivní vyznění. Snaha obsáhnout velké množství informací na malém prostoru se projevuje přítomností kondenzovaných formulací. Pro větnou strukturu jsou typické několikanásobné větné členy. Souvětí jsou zpravidla krátká o dvou až třech větách.²⁷ Časté jsou taktéž polovětné konstrukce a přístavky. K základním zpravodajským útvarům patří zpráva a její variace, oznámení, komuniké, publicistický referát a reportáž. Jejich obecnou povahu, náležitosti a kompozici si přiblížme níže.

Zpráva je ústředním a zároveň nejstarším zpravodajským útvarem. Její funkcí je stručně a objektivně informovat o aktuálním dění a poskytnout odpovědi na základní otázky. Je patřičné podotknout, že mluvená, tedy nejčastěji televizní zpráva, podléhá odlišným tematicko-kompozičním zvyklostem. Zatímco zpráva novinová vychází z konceptu tzv. obrácené pyramidy, kdy jsou nejdůležitější informace umístěny v horní části textu, zpráva mluvená tuto podobu v ideálním

25 ČECHOVÁ, Marie. *Současná česká stylistika*. Praha: ISV, 2003. Jazykověda (Institut sociálních vztahů). ISBN 80-866-4200-3.

26 KUNCZIK, Michael. *Základy masové komunikace*. Praha: Karolinum, 1995. ISBN 80-718-4134-X.

27 BARTOŠEK, Jaroslav. Jazyk žurnalistiky. In: DANĚŠ, František a kol. *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia, 1997. ISBN 80-200-0617-6.

případě nemá, úvod je věnován kulisám a postupnému uvedení do děje, hovoříme o tzv. měkkém začátku. Stěžejní informace jsou pak uvedeny přibližně uprostřed daného projevu (významové jádro).²⁸ Toto dvojité rozvržení doprovází také fakt, že u psaných zpráv spatřujeme signifikantní roli v jejím titulku.

Oznámení, ačkoli nese určité společné znaky se zprávou, je dalším svébytným klasickým útvarem zpravodajství. Informuje nás o události, která se teprve uskuteční. Součástí jsou základní informace (kdy, kde, v kolik hodin). Obdobou oznámení je komuniké. Jedná se o oznámení oficiální povahy, pojednává o skutečně významné akci, jednání, zasedání apod. Může obsahovat další dodatečné informace včetně detailního průběhu dané akce a očekávaných závěrů. Stylově je komuniké zpravidla na vyšší úrovni.

Publicistický referát je blízký reportáži, mám však výhradně psanou podobu. Autor pojednává o průběhu určité události, vše doprovází zajímavostmi či statistikami z místa dění. V případě významných jednání může obsahovat doslovné přepisy či autorské hodnocení.

Reportáž je jakýmsi přechodem mezi útvary zpravodajskými a analytickými – spojuje informační a názorovou složku.²⁹ Je často založena na osobní přítomnosti reportéra. V dnešní době živých přenosů a přítomnosti zpravodajů tzv. v terénu se obliba, především televizních reportáží, zvyšuje.

2.1.2 Analytické slohové útvary

Jak napovídá samotný název, analytické texty jsou specifické tím, že je dané téma podrobeno analýze, vybraná problematika je komentována a hodnocena. Zároveň platí, že autor nejčastěji vychází z předem známé události, jeho cílem není primárně uplatňovat funkci informativní. Přidanou hodnotou je v analytickém článku již zmíněná analýza a argumentace, z čehož logicky vyplývá především důraz na funkci persvazivní. Autor nám předkládá svůj vlastní názor a zároveň se snaží formovat ten náš, popř. očekává reakci. K tomu, mimo jiné, využívá také specifických jazykových prostředků, konkrétně především tropů a figur. Tyto obrazná pojmenování, nezvyklé a barvitě obraty či slovní hříčky jsou jedním z nástrojů persvazivní funkce. Čtenář do textu rychleji proniká, text se stává emocionálnější a pro autora může být snazší, získat si touto cestou čtenářovy sympatie. Mezi analytické slohové útvary řadíme úvodník, komentář, polemiku, recenzi, kritiku či glosu.

Úvodník je, či lépe řečeno býval, označen výrazným titulkem a zpravidla se vyskytoval na titulní straně novin. Předmětem úvodníků se povětšinou stávalo nějaké aktuální a závažné celospolečenské téma. Úvodník představoval názor celé redakce, popř. její vyjádření či vymezení se. Nežřídko se tento slohový útvar stával nástrojem politickým, kdy reprezentoval programová prohlášení a texty obdobné povahy spojené s propagandistickým úsilím. K téměř definitivnímu zániku úvodníků dochází po roce 1989 v návaznosti na politické a společenské změny.

Komentář je klasickým útvarem publicisticko-analytických textů. Vychází z již známého tématu, které autor dále komentuje a zasazuje jevy do souvislostí. Jedná se o výrazně subjektivní útvar, což

28 BARTOŠEK, Jaroslav. Jazyk žurnalistiky. In: DANEŠ, František a kol. *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia, 1997, s. 42-67. ISBN 80-200-0617-6.

29 OSVALDOVÁ, Barbora a HALADA Jan. *Encyklopedie praktické žurnalistiky*. Praha: Libri, 1999. ISBN 80-859-8376-1.

je doprovázeno a zesíleno řadou uměleckých jazykových prostředků. Vzácné nebývá ani satirické až posměšné vyznění celého textu.

Polemika je hádkou či nesouhlasnou reakcí, autor kritizuje cizí názor a vlastními argumenty se snaží získat čtenáře na svou stranu. Na rozdíl od debaty bývá polemika vyostřenější a názory jsou zpravidla velmi protichůdné. Typická je jízlivost a útočnost všech aktérů polemiky.

Recenze je kratším subjektivním zhodnocením zpravidla uměleckého díla, vzácněji se setkáme s recenzí výstavy či jiné kulturní akce. Úvod recenze patří obecnému popisu, stěžejní je pak výčet pozitivních a negativních aspektů. Součástí recenze může být také závěrečné shrnutí včetně srovnání s tvorbou obdobného zaměření. V moderním pojetí, převážně u komerčních médií, je celkové hodnocení vyjádřeno číselným verdiktem, nebo graficky. Formálně je recenzi velmi blízký útvar kritiky. Jedná se však o delší a komplexnější text, který, na rozdíl od recenze, usiluje o komplexní analýzu daného díla, často odkrývá historicko-kulturní kontext a dílo interpretuje.

Glosa je úvahově laděným a polemickým komentářem krátkého rozsahu. Autor, často za užití ironie, vyjadřuje svůj kritický názor ohledně určité problematiky. Téma je nejčastěji jen jedno a nebývá příliš komplexní. Glosy se silným uměleckým nádechem nejsou vzácné, z toho důvodu tento útvar můžeme bezpečně řadit i mezi publicisticko-beletristické texty.³⁰

2.1.3 Publicisticko-beletristické útvary

Poslední stylově vymezenou skupinou jsou útvary publicisticko-beletristické. Jsou charakteristické především pro svou vysokou míru beletrizace a tedy estetickou funkci. Té je docíleno primárně skrze obrazná pojmenování (tropy, figury). Tyto texty jsou taktéž obvykle silně autorské, rozeznáváme v nich subjektivitu a jazykovou individualitu daného autora. Dalšími stěžejními prvky mohou být humor, sarkasmus či ironie. Vzhledem k jazykové povaze těchto útvarů, spadaly nezdědka do portfolia umělecky orientovaných publicistů a spisovatelů. Vzpomeňme např. na fejetonistiku Karla Čapka, Jana Nerudy a Rudolfa Těsnohlídka či sloupky Karla Poláčka. Nejčastěji mezi publicisticko-beletristické útvary řadíme právě zmíněné fejetony a sloupky, dále pak črtu a medailonek.³¹

Fejeton je krátkým, humorným pojednáním o určitém, nejčastěji nějakým způsobem pozoruhodném, problému. Obsahuje zřejmé prvky ironie či sarkasmu a zpravidla směřuje k nějaké nečekané pointě. Autor často vychází ze svých vlastních zkušeností a danou problematiku tak i dále rozvíjí. Pro zvýraznění estetické funkce nebývá vzácné užití nespisovné vrstvy jazyka.

Sloupek je zdánlivou obdobou fejetonu. Liší se však délkou, kdy sloupek považujeme za objektivně kratší útvar než fejeton. Zároveň platí, že tematika bývá u sloupků odlehčenější a aktuálnější. Běžné je užití humoru, vyznění bývá ironické. Za zakladatele sloupku považujeme nejčastěji Karla Poláčka, který měl údajně vyhovět prosbě tehdejšího šéfredaktora Lidových novin Arnošta Heinricha požadujícího jistou formu oživení.

30 OSVALDOVÁ, Barbora a HALADA Jan. *Encyklopedie praktické žurnalistiky*. Praha: Libri, 1999. ISBN 80-859-8376-1.

31 ČECHOVÁ, Marie. *Současná česká stylistika*. Praha: ISV, 2003. Jazykověda (Institut sociálních vztahů). ISBN 80-866-4200-3.

Črta představuje beletrizovanou a tematicky různorodou variaci reportáže. Opírá se autorovy vlastní prožitky, ve kterých nejčastěji vystupuje jako ústřední postava. Mezi nejběžnější formy patří črta cestopisná.

Medailonek, medailon či portrét je charakteristikou vybrané osoby a její, nejčastěji umělecké, práce. Objevují se základní fakta o životě osobním i profesním. Medailonek může mít silné subjektivní vyznění, kdy autor např. vzpomíná na osobní setkání a zpětně tyto zážitky doceňuje.³²

2.2 Eufemizace na poli žurnalistiky

Ačkoli jsme v úvodní kapitole této práce již zmínili určité oblasti eufemizace, cíleně jsme se prozatím vyhýbali oblasti sdělovacích prostředků. Učinili jsme tak jednak proto, abychom se eufemizaci v oblasti žurnalistiky věnovali v krátké návaznosti na publicistický styl a jeho specifické rysy a funkce, dále však také proto, že mediální prostředí do značné míry zmíněné oblasti zastřešuje, resp. pouze přebírá jejich eufemizační kulturu a následně ji aplikuje. Nebylo tedy nutné, vymezovat média jako specifické prostředí v rámci užívání eufemismů.

Jak již bylo řečeno, zpravodajské útvary se vyznačují především informační funkcí a postrádají autorskou individualitu. Objektivní vyznění si zároveň žádá jistou formu modelovosti či unififikovanosti. Autoři zpráv tedy, jak jsme předeslali, využívají existujících eufemizačních zvyklostí a norem a nepouští se do jazykových experimentů. Redaktoři např. respektují existující a již eufemizované lékařské termíny či následují trend politické korektnosti, kdy vychází vstříc momentálnímu společenskému naladění, proměnám jazykového úzu apod.

I odvětví publicistiky, a tedy odvětví analytických útvarů, akceptuje a uplatňuje výše zmíněné principy eufemizace, ačkoli nutně nemusí. Především míra politické korektnosti je u subjektivních textů velmi proměnlivá. Novým prvkem jsou však eufemismy utvářené za účelem jazykového obohacení, ať už tím autor cílí na humor, ironii či pozvednutí originality svého textu. Takové eufemismy pak nezřídka mají tu schopnost, získat si čtenářovu pozornost. Nezapomínejme také na často persvazivní charakter analytických textů. Autor může užít eufemismu pro obhájení či legitimizaci vlastních postojů před širokou veřejností.

Zdánlivě obdobná situace pak panuje v médiích, která fungují jako nástroj persvaze. V takovém případě tvorba eufemismů taktéž, avšak objektivně častěji, podléhá účelu manipulace s veřejným míněním. Hlavním rozdílem zde bývá systematickosti takového jednání či dalekosáhlé politické intence. Soustavně jsou utvářeny eufemismy nové, ať už se jedná o eufemismy spíše příležitostné či eufemismy časem automatizované, v zásadě pak utvářející standardizovaný jazyk dané propagandy a režimu. Konkrétním ukázkám takového jednání se budeme, mimo jiné, dále věnovat v analytické části této práce.

32 OSVALDOVÁ, Barbora a HALADA Jan. *Encyklopedie praktické žurnalistiky*. Praha: Libri, 1999. ISBN 80-859-8376-1.

2.3 Titulky a jejich úloha v mediálním prostoru

Vzhledem k zaměření práce je nutné věnovat určitý prostor také samotným titulcům. V této podkapitole titulky klasifikujeme a analyzujeme jejich konkrétní funkce napříč žurnalistikou.

Encyklopedie praktické žurnalistiky definuje titulek jako hlavní poutač, který svým ztvárněním a umístěním zásadně ovlivňuje působení tiskoviny. Disponuje informační, orientační a estetickou funkcí.³³ V případě konkrétní klasifikace existuje vícero přístupů. My se konkrétně zaměříme na statiku a dynamiku titulců, elipsy, syntaktickou strukturu a délku, obsahovou nasycenost, obraznost titulců a modalitu. V rámci těchto kritérií budeme dále zdůrazňovat rozdíly mezi titulky zpravodajskými a publicistickými.

2.3.1 Statika a dynamika titulců, elipsy

Statikou, popř. dynamikou titulců rozumíme přítomnost či absenci slovesa v určitém tvaru.³⁴ Tedy statické: *Zlaté medaile pro český tým* a naproti tomu dynamické: *U Prahy se v úterý vytvořila rekordní kolona*. Vynecháním slovesa zpravidla nijak nenarušujeme výsledné sdělení, jelikož i průměrný čtenář je v takovém případě schopen dostatečně rychlé asociace a pomyslná slovesa si intuitivně do textu doplní. V souvislosti s dynamickými titulky připomíná Bartošek slovesnou funkci rematického centra titulku. Z podstaty této funkce je sloveso určitého tvaru postaveno na samotný konec sdělení a zdánlivě je narušena jeho vazba na substantivum: *Borje Salming se světový rekord Gordie Howa rozhodně překonat nechystá*. Takto je titulek koncipován proto, aby byla zřejmá autorova snaha odpovědět na otázku, zda se Borje Salming pokusí překonat rekord Gordie Howa. Dle Bartoška je takové větněčlenské uspořádání projevem sekvenčnosti, tedy jakési očekávatelné a předem určené uspořádanosti. Bartošek však v vzápětí dodává: „*Autorské povědomí sekvenčnosti se však nedá předpokládat u většiny čtenářů, a proto takové titulky bývají hodnoceny jako stylově neobratné...*“³⁵

V návaznosti na statické titulky, resp. na elipsy, ještě doplníme, že v novinářské praxi se nesetkáváme pouze s elipsou přísudkovou. Běžným jevem je vynechání takového větného členu, jehož přítomnost je nutná k úplnému pochopení titulku. Daný člen je však přítomen až v následujícím textu. Hovoříme o tzv. kataforické elipse. Tyto informačně neúplné titulky pak čtenáře mohou teoreticky přimět k přečtení celého článku.³⁶ Jako příklady uveďme: *Bojovali až do konce*, *Meteorologové se obávají*, *Napospas krutému osudu* apod.

Troufáme si tvrdit, že dynamické a úplné titulky bez sémanticky výrazných elips jsou pro zpravodajství, jakožto objektivní odvětví žurnalistiky, zkrátka vhodnější. Ostatně platí, že primárním cílem zpravodajských útvarů je naplnění informační funkce. U publicistické tvorby je však odlišný přístup očekávatelný. Elipsy jako nástroje dočasného zatajení je pak využíváno

33 OSVALDOVÁ, Barbora a HALADA Jan. *Encyklopedie praktické žurnalistiky*. Praha: Libri, 1999. ISBN 80-859-8376-1.

34 ČECHOVÁ, Marie. *Současná česká stylistika*. Praha: ISV, 2003. Jazykověda (Institut sociálních vztahů). ISBN 80-866-4200-3.

35 BARTOŠEK, Jaroslav. Jazyk žurnalistiky. In: DANEŠ, František a kol. *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia, 1997, s. 42-67. ISBN 80-200-0617-6.

36 MACHÁČKOVÁ, Eva. K sémanticko-syntaktické výstavbě novinových titulců. *Slovo a slovesnost*. Ústav pro jazyk český Akademie věd ČR, 1985, 46(3), 215-224.

především v bulvárním médiích. Neúplné až cíleně klamné titulky jsou neodmyslitelnou součástí strategie bulvárního odvětví: *Aktérem v kauze daňových úniků*, *Znovu těhotná!* atd. Zde je nutné zdůraznit, že bulvár také, v obdobné míře, užívá obrácené strategie. Tedy že titulek obsahuje informaci, která se již nenachází v samotném textu. Bulvární média však nespolehají pouze na možnosti jazyka. Čtenářovu pozornost si získávají velikostí titulků, nezvyklým fontem a jinými grafickými úpravami.

2.3.2 Syntaktická struktura a délka titulků

Syntaktickou strukturou myslíme větnou rozvitost či větnou konstrukci titulků. Obecně platí, že zpravodajské titulky jsou rozvitější a delší než titulky publicistických útvarů. Větší délka historicky novějších zpravodajských titulků a důraz na jejich informační hodnotu pramení především z tendence zkracovat běžný text.³⁷

Výše zmíněné dokládají závěry z Bartoškovy výzkumu z roku 1995, kdy analyzoval deset stran deníku *Mladá fronta dnes* (dále jen MFD) a sedm stran deníku *Právo* (dále jen P). Tematicky se jednalo o zprávy ze všech dostupných rubrik (zprávy z domova a ze zahraničí, ekonomické zprávy, sportovní a kulturní zprávy). Analýza se věnovala kupříkladu i celkovému počtu titulků či průměrnému počtu titulků na jednu stranu. Pro účely této podkapitoly nám však postačí poznatky ohledně syntaktické struktury a délky titulků. Ještě dodejme, že Bartošek tuto analýzu zmiňuje v řadě svých publikací. My využíváme jeho příspěvek do sborníku *Jazyk a jeho užívání*³⁸ z roku 1996.

Bartošek dochází k závěru, že u zpravodajských titulků převažují jednoduché dvojčlenné věty. Poměr jednoduchých vět a souvětí činil 60:18 (MFD) a 73:13 (P). Poměr vět dvojčlenných, jmenných a eliptických byl 51:5:4 (MFD) a 54:11:8 (P). Počet klauzí (souvětých členů) v souvětí byl pak 2-4 (MFD) a 2 (P). Zde Bartošek zdůrazňuje, že titulky ve formě souvětí se objevují ve znatelně větší míře než dříve. V případě publicistických titulků Bartošek uvádí, že souvěté konstrukce představují jen zlomek případů. Nejčastější jsou jednočlenné a jmenné věty, které převažují nad slovesnými.

V případě délky titulků Bartošek tvrdí, že v 60. letech byla průměrná délka zpravodajského titulku tři slova. Z jeho analýzy je patrné navýšení. Průměrný počet slov v titulku byl 6,93 (MFD) a 5,45 (P). Nejvyšší počet slov v titulku byl 14 (MFD) a 11 (P), nejnižší počet slov v titulku pak činil 4 (MFD) a 2 (P). U publicistických titulků je průměrný počet slov na titulek 5,5 (MFD) a 4,8 (P).

Jsme si vědomi stáří uvedených poznatků. Naším cílem je však především poukázat na již tehdy pozorovatelné odlišnosti v syntaktické struktuře zpravodajských a publicistických titulků. Průkazný je také trend prodlužování a informačního zhušťování zpravodajských titulků. O postupném přechodu od kratších k delším titulkům v rámci zpravodajství informuje taktéž o několik let později Čechová: „*Ze syntaktického hlediska lze vysledovat, že ve zpravodajském tisku poslední doby*

37 BARTOŠEK, Jaroslav. Jazyk žurnalistiky. In: DANEŠ, František a kol. *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia, 1997, s. 42-67. ISBN 80-200-0617-6.

38 BARTOŠEK, Jaroslav. Novinové titulky. In: MACUROVÁ, Alena a NEBESKÁ Iva. *Jazyk a jeho užívání: sborník k životnímu jubileu profesora Oldřicha Uličného*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 1996, s. 251-264. ISBN 80-85899-19-1.

ubývají titulky heslovité a stylizované jako větné ekvivalenty (jednočlenné věty neslovesné), ale naopak vzrůstá obliba užívat v titulcích rozvitě věty dvojčlenné nebo celá souvětí.³⁹

2.3.3 Obsahová nasycenost titulků, obraznost, modalita

V případě obsahové nasycenosti užíváme termínů téma a réma. Téma neboli východisko je ta část výpovědi, která je již z kontextu či předcházejícího textu známá.⁴⁰ Réma neboli jádro je novou a kontextově dosud nezapojenou skutečností.⁴¹ Z hlediska obsahové nasycenosti tak dělíme titulky na tematické, které přibližují základní námět článku: *Prezidentští kandidáti a jejich politické programy*, dále rematické, které přímo odpovídají na pomyslnou otázku či uvádí výsledek⁴²: *Střemhlav do volebních místností!* a tematicko-rematické, které jsou díky přítomnosti slovesa v určitém tvaru nejběžnější: *Česká republika má od pátku nového prezidenta*.

Vedle všech doposud zmíněných kritérií uveďme ještě dvě, pro která nám stačí vyhradit po jednom odstavci. V případě publicistických titulků se, vzhledem k obecné povaze publicistických textů, mnohem častěji setkáme s titulky obraznými. Tato osobitost je patrná skrze časté metafory, frazémy či jinak stylizované titulky, u kterých shledáváme posílenou estetickou a persvazivní funkci: *V Rusku končí rok civilizačního striptýzu*, *Zeman dál zahřívá své kukaččí vejce pro Ústavní soud*, *Chudneme na vysoké noze* apod.

V úplném závěru ještě porovnejme zpravodajské a publicistické titulky z hlediska modality. Ve zpravodajství drtivě převažují formulace oznamovací. Publicistika pak také hojně využívá formulací tázacích.⁴³ *Kam se řítí česká ekonomika?*, *Komu zvoní hrana?*, *Jste chudí? Jezte koláče*.

Určité rozdíly mezi titulky zpravodajskými a publicistickými jsou patrné. Bez ohledu na kategorizaci ovšem platí, že titulky především naplňují popř. přímo zintenzivňují funkci poplatnou pro daný žurnalistický útvar. Zpravodajské titulky jsou delší a nesou větší informační hodnotu (nadtitulky a podtitulky mohou dále dopomáhat s uplatněním principu obrácené pyramidy), jsou častěji tvořeny souvětími, výjimkou nejsou titulky na více řádků. I zpravodajský titulek si zachovává poutací funkci, ta však ustupuje do pozadí na úkor funkce informativní. Titulky publicistické jsou oproti tomu kratší, jsou častěji nevětného charakteru a typická je pro ně originalita, jazyková obraznost či experiment. Publicistický titulek je především poutač, informace čtenáři předává až běžný text komentáře či jiného analytického útvaru.

39 ČECHOVÁ, Marie. *Současná česká stylistika*. Praha: ISV, 2003. Jazykověda (Institut sociálních vztahů). ISBN 80-866-4200-3.

40 UHLÍŘOVÁ, Ludmila a SVOBODA, Aleš. Funkční perspektiva větná. *CzechEncy: Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. [cit. 30. 5. 2023]. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/FUNKČNÍ_PERSPEKTIVA_VĚTNÁ

41 tamtéž

42 ČMEJRKOVÁ, Světlá, SVĚTLÁ, Jindra a DANEŠ, František. *Jak napsat odborný text*. Praha: Leda, 1999. ISBN 80-859-2769-1.

43 ČECHOVÁ, Marie. *Současná česká stylistika*. Praha: ISV, 2003. Jazykověda (Institut sociálních vztahů). ISBN 80-866-4200-3.

3 Mediální prostředí a jeho povaha v 60. letech

Novodobá historie nás naučila, že média byla a jsou silnou, ne-li tou vůbec nejsilnější zbraní totalitních režimů. Každý takový režim stojí o co největší kontrolu veřejného mínění, média jsou pak ideální platformou pro realizaci podobných záměrů. V druhé polovině 20. století neexistoval efektivnější způsob, jak hromadně šířit dezinformace a propagandu, než skrze státem regulovaný tisk, rozhlas, televizi apod. Lidé v totalitním prostředí zpravidla nemají možnost čerpat informace z většího množství zdrojů, popř. ze zdrojů zahraničních. Postupně tak, zahlceni persvazivními texty a umělými narativy, podléhají a přestávají rozeznávat, co je skutečné, a co je pouze výplodem manipulativního totalitního uspořádání. Kontrolu médií můžeme považovat za základní stavební kámen každého totalitního režimu.

Politická situace se v Československu v 60. letech zásadním způsobem lišila od předešlé dekády. Ačkoli se jistého uvolnění poměrů dočkali lidé již v druhé polovině 50. let, období skutečné liberalizace mělo teprve přijít. Přestože bylo možné pozorovat zásadní změny především ve společensko-kulturních sférách, k jistému uvolnění došlo také v ekonomickém sektoru a nakonec i v politických kruzích uvnitř samotné Komunistické strany. Během 60. let se postupně rozšiřuje a bohatne střední třída, režim pokračuje v rehabilitačních soudních procesech, výjezdy do zahraničí jsou částečně možné a více časté, na pultech obchodů se objevuje západní umění a i samotní českoslovenští umělci dostávají první příležitosti se na západě kariéru prosadit.⁴⁴ Situace se zlepšila také pro běžné zaměstnance, a to v rámci nového zákoníku práce platného od 1. ledna 1966. Vrcholem reformních snah se pak stává období Pražského jara, trvajícím od ledna 1968 až do samotné invaze vojsk Varšavské smlouvy. Vojenská intervence sice vystavila stopku demokratizaci Československé socialistické republiky, do té chvíle však v lidech žila naděje na lepší časy. Obecně tedy můžeme, především pak v kontextu předchozího a budoucího vývoje, hodnotit 60. léta kladně: „*Létům šedesátým, především pak jejich druhé polovině, se dostalo později označení „zlatá léta“.* V porovnání s velmi restriktivními léty padesátými, především pak s terorem na počátku padesátých let, a ve srovnání s marasmem normalizace let sedmdesátých a počátku let osmdesátých skutečně toto období vyznívá pozitivně.“⁴⁵

Zajímá nás však zejména vývoj prostředí mediálního, a ten nebyl o nic méně dynamický. První změny v duchu demokratizace vnímáme ve spojitosti s důrazem na pestrost nabídky. Od druhé poloviny 50. let se postupně rozšiřuje produkce tiskovin. V červenci roku 1960 přijal ÚV KSČ tzv. *Základní směrnici rozvoje periodického tisku do roku 1965*. Tisk byl pověřen rozšířením rozsahu, úpravou grafické stránky a zvýšením počtu výtisků na tisíc obyvatel.⁴⁶ Tyto tendence pak ve světle pokračujícího politického uvolňování neutichaly. Tiskoviny byly nejen dostupnější, k dostání byly nově také tematicky pestrá periodika a časopisy. „*V roce 1967 vycházelo ve skupině kulturního, osvětového a uměleckého tisku v českých zemích 175 titulů oproti 72 v roce 1959.*“⁴⁷ Vzkříšení se

44 BEDNAŘÍK, Petr, JIRÁK, Jan a KÖPPOVÁ, Barbara. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2011. Žurnalistika a komunikace. ISBN 978-80-247-3028-8.

45 RYCHLÍK, Jan. *Československo v období socialismu: 1945-1989*. V Praze: Vyšehrad, 2020. ISBN 978-80-7601-334-6.

46 BEDNAŘÍK, Petr, JIRÁK, Jan a KÖPPOVÁ, Barbara. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2011. Žurnalistika a komunikace. ISBN 978-80-247-3028-8.

47 tamtéž

však dostalo i rozhlasu a stále oblíbenější televizi. Obdobně jako u tiskovin můžeme v této době pozorovat nárůst tematicky rozličného vysílání, které se navíc se stále větší urputností vymykalo ideologickému přesvědčení Komunistické strany, a to především v oblasti publicistiky. „*Posluchači s velkou odezvou přijali kritičtější a otevřenější tón, s nímž se najednou mohli v publicistice setkat.*“⁴⁸

Za další významný milník pak můžeme považovat přijetí *Zákona o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích*⁴⁹. Zásadní součástí tohoto zákona byla proměna cenzurního aparátu. Za kontrolu médií byla do té doby zodpovědná *Hlavní správa tiskového dohledu*. Jednalo se o do té doby tajný aparát, který působil na základě vládní vyhlášky. Nový tiskový zákon transformoval *Hlavní správu tiskového dohledu* na *Ústřední publikační správu* a společně s tím ji ustanovil jako legální veřejný orgán, jehož rozhodnutí mohlo být v rámci legislativy napadnuto soudní cestou.⁵⁰ V praxi však podoba tohoto zákona neměla přílišných šancí ohrozit pořádky stanovené přímo Komunistickou stranou. Ta si stále ponechávala finální slovo v případech, kdy by dle jejího uvážení *Ústřední publikační správa* nějakým způsobem pochybila. V tomto ohledu byl *Ústřední publikační správě* nadřazen *Tiskový odbor Generální prokuratury*, který taktéž posuzoval periodický tisk a mohl případně promlouvat do otázky cenzury.⁵¹ Ačkoli tento zákon sám o sobě nijak zásadně neovlivnil cenzurní praxi v období před Pražským jarem, nemůžeme jeho odkaz zcela zdiskreditovat. „*A nový tiskový zákon z roku 1966 se – možná poněkud překvapivě – stal jedním z hlavních impulzů vedoucích k postupnému uvolňování novinářské práce, jedním z hlavních impulzů, které otevřely k zásadní změně role médií ve společnosti. Ukončil období institucionálního zaštitění řízení a kontroly médií a otevřel cestu k tomu, aby se určujícím prvkem snah o řízení médií stal legislativní proces (ovšem uváděný v život sekretariátem ÚV KSČ), zatímco cenzurní instituce postupně ztrácela vliv – až na jaře roku 1968 zcela zanikla.*“⁵² Relativně přísnou kontrolu tisku tedy udržuje Komunistická strana až do propuknutí Pražského jara.

3.1 IV. sjezd Svazu československých spisovatelů

Ještě než přejdeme k období, s nímž máme spojené největší demokratické proměny 60. let, zastavme se u události z června roku 1967, která, nejen že Pražské jaro do značné míry předznamenává, ale také dále demonstruje napjatou atmosféru mezi reformně orientovanými literáty a Komunistickou stranou, resp. jejím cenzurním aparátem a obecným přístupem ke svobodě slova. Cenzurní působení se totiž neodehrávalo jen na poli zpravodajského tisku, ale zcela běžně také v tiskovinách uměleckých. Literární časopisy a podobná periodika byla totiž, mimo jiné, především místem společenské intelektuální diskuze. Jmenovitě se negativní dopad cenzury týkal svazových časopisů *Tvář*, *Host do domu* či *Literární noviny*.⁵³ IV. sjezd Svazu československých

48 BEDNAŘÍK, Petr, JIRÁK, Jan a KÖPPOVÁ, Barbara. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2011. Žurnalistika a komunikace. ISBN 978-80-247-3028-8.

49 Zákon 81/1966 Sb.

50 BEDNAŘÍK, Petr, JIRÁK, Jan a KÖPPOVÁ, Barbara. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2011. Žurnalistika a komunikace. ISBN 978-80-247-3028-8.

51 KONČELÍK, Jakub. Tiskový zákon č. 81/1966 Sb. jako předěl v konstrukci mediálního systému a jeho kontrolních mechanismů. *Právněhistorické studie*. 2012, roč. 41, č. 1, s. 70-87. ISSN 0079-4929.

52 tamtéž

53 IV. sjezd Svazu československých spisovatelů. *Československé dokumentační středisko* [online]. [cit. 8. 6. 2023]. Dostupné z: <http://www.csd.s.cz/cs/g6/4317-DS.html>

spisovatelů se konal ve dnech 27. - 29. června. v Národním domě na náměstí Míru v Praze. Sjezdu se zúčastnilo 348 spisovatelů (274 členů Svazu a 74 kandidátů na členství) a dalších 141 hostů včetně vedoucího delegace ÚV KSČ Jiřího Hendrycha.⁵⁴ Úvodní slovo přednesl básník Vítězslav Závada, následoval projev Milana Kundery, který hovořil o vztahu kultury a svobody. V souvislosti s tím kritizoval kulturní politiku KSČ, resp cenzuru uměleckých děl.⁵⁵ V razantnějším duchu pak vystoupili také Pavel Kohout a Alexandr Kliment, kteří požadovali úplné zrušení cenzury a novelu tiskového zákona. Pavel Kohout taktéž přečetl dopis Alexandra Isajeviče Solženicyna sovětskému svazu spisovatelů⁵⁶. Takové počínání již bylo přítomnými komunisty označeno za provokaci a Jiří Hendrych demonstroval svou nespokojenost předčasným odchodem ze sjezdu. Vrátil se až druhý den na osobní příkaz prvního tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného.⁵⁷

Následující dny, ačkoli již byly do jisté míry klidnější, taktéž přinesli řadu kritických výstupů. Jednalo se především o proslovy Václava Havla a Ludvíka Vaculíka. „*Největší ohlas vyvolal projev Ludvíka Vaculíka, jenž hovořil o vztahu moci k člověku, společnosti, kultuře a literatuře a o svobodě a autonomii kultury.*“⁵⁸ Jelikož bylo zakázáno informovat oficiální cestou o průběhu IV. sjezdu, šířil se napříč společnostmi Vaculíkův projev spolu s dalšími důležitými proslovy formou strojových přepisů. O dění na sjezdu informovali sami spisovatelé také v rámci několika uskutečněných besed.⁵⁹ Svaz československých spisovatelů však nebyl útvarom jednomyslným. Ostatně v počtu několika stovek členů něco takového ani nebylo možné. Proto se objevily také výstupy neutrální či výstupy přímo obhajující tehdy uplatňovanou politiku včetně zásahů do svobody slova. V takovém duchu se nesl přednes například Milana Lajčiaka.⁶⁰

IV. sjezd Svazu československých spisovatelů byl ukončen 29. června. Přítomnými komunisty byl označen za provokativní a protisystémový, přední představitelé tohoto sjezdu pak neunikly potrestání. „*Předsednictvo ÚV KSČ se 19. září 1967 rozhodlo hlavní představitelé sjezdu spisovatelů potrestat. Pavel Kohout, Ivan Klíma, Antonín J. Liehm a Ludvík Vaculík byli vyloučeni ze strany, s Milanem Kunderou bylo zavedeno disciplinární řízení, Jan Procházka byl zbaven stranických funkcí. Vedení KSČ odebralo spisovatelům jejich týdeník Literární noviny⁶¹ a připravovalo takovou reorganizaci Svazu československých spisovatelů, která by jej dostala do naprosté závislosti na státních institucích.*“⁶²

54 ČORNEJ, Petr. *Kdy, kde, proč & jak se to stalo v českých dějinách: sto událostí, které dramaticky změnila naše historie*. Praha: Reader's Digest Výběr, 2001. ISBN 80-86196-33-X.

55 IV. sjezd Svazu československých spisovatelů. *Československé dokumentační středisko* [online]. [cit. 8. 6. 2023]. Dostupné z: <http://www.csdz.cz/cs/g6/4317-DS.html>

56 (pozn.) Tento dopis, mimo jiné, kritizoval cenzuru v Sovětském svazu. V kontextu tehdejšího dění bylo přečtení dopisu významným gestem, jelikož na sovětském sjezdu spisovatelů dopis předčítán nebyl.

57 KAPLAN, Karel. "Všechno jste prohráli!": (co prozrazují archivy o IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů 1967). Praha: Ivo Železný, 1997. ISBN 80-237-3549-7.

58 ČORNEJ, Petr. *Kdy, kde, proč & jak se to stalo v českých dějinách: sto událostí, které dramaticky změnila naše historie*. Praha: Reader's Digest Výběr, 2001. ISBN 80-86196-33-X.

59 KAPLAN, Karel. "Všechno jste prohráli!": (co prozrazují archivy o IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů 1967). Praha: Ivo Železný, 1997. ISBN 80-237-3549-7.

60 RYCHLÍK, Jan. *Československo v období socialismu: 1945-1989*. V Praze: Vyšehrad, 2020. ISBN 978-80-7601-334-6.

61 (pozn.) Literární noviny od té doby spravovalo ministerstvo kultury a informací. Došlo k přejmenování na Kulturní noviny, vycházely však jen do dubna 1968.

62 ČORNEJ, Petr. *Kdy, kde, proč & jak se to stalo v českých dějinách: sto událostí, které dramaticky změnila naše historie*. Praha: Reader's Digest Výběr, 2001. ISBN 80-86196-33-X.

3.2 Období Pražského jara

Jak jsme již předeslali, toto období je vyvrcholením reformního snažení. Naneštěstí ale také představuje jeho poslední fázi. Za počátek Pražského jara bývá nejčastěji považován 5. leden, kdy Antonína Novotného střídá ve funkci prvního tajemníka ÚV KSČ Alexandr Dubček. K této obměně na nejvyšším postu Komunistické strany však došlo až na základě několika prosincových jednání předsednictva ÚV KSČ, na kterých bylo vzneseno námitek na adresu tzv. kumulované funkce. Antonín Novotný byl totiž nejen prvním tajemníkem ÚV KSČ, byl zároveň prezidentem Československé socialistické republiky. Novotný se 5. ledna na nátlak vzdává úřadu prvního tajemníka. Zůstává prezidentem a je mu ponecháno také členství v předsednictví.⁶³

Dubčekův nástup do funkce zajisté neznamenal zhroucení monopolu Komunistické strany, o něco takového reformisté v žádném případě ani nestály, pozorujeme však v tomto období obecnou proměnu ideologie, resp. ideologické ústupky, a to v nebyvalém počtu a v nebyvalé intenzitě. Politika se stala takřka neodmyslitelnou součástí společenského dění. Nezřídka byla různá jednání či jejich východiska uveřejněna v tisku, lidé měli možnost diskutovat s politickými představiteli v rámci veřejných shromáždění a Československá televize s Československým rozhlasem pravidelně zprostředkovávali živé přenosy.⁶⁴ Právě tato nová povaha vztahu mezi reformními kruhy Komunistické strany a mediálním prostorem přiblížila státní politiku běžným lidem a poskytla prostor pro skutečně citelnou demokratizaci. Přiblížme si nyní na následujících řádcích ty nejpodstatnější proměny mediální sféry, které proběhly v době Pražského jara.

Začněme u nabídky, kterou média v této době disponovala. V tomto směru jsme již jisté proměny zmínili, a to v rámci situace na počátku 60. let. Tento trend nadále pokračoval. „*Náklady titulů periodického tisku podstatně vzrostly – u některých deníků téměř na dvojnásobek. Podobně rostla i poslechovost rozhlasu a sledovanost televize.*“⁶⁵ Liberalizace mediálního prostoru, k čemuž se pojila také obsahová různorodost, zažehla nesmírným způsobem společensko-politický dialog. Lidé nově cítili motivaci, zajímat se o veřejné dění, v tomto ohledu se vzdělávat a přispívat zpět do společenské diskuze. „*Rozvíjející se svoboda tisku se vzápětí projevila na oživení občanské společnosti: po dvaceti letech lidé jakoby procitli. Začínali debatovat, starat se o věci veřejné.*“⁶⁶

4. března 1968 rozhodlo předsednictvo KSČ o předběžném zrušení cenzury. Šlo o úpravu pravomocí *Ústřední publikační správy*, která dle znění *Zákona o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích*⁶⁷ z 25. října 1966 představovala cenzorní aparát. Hlavní výtkou byl především ideově podmíněný způsob práce *Ústřední publikační správy*, aniž by bylo bráno v potaz znění zákona. Zprávu o tomto rozhodnutí přineslo na titulní straně Rudé právo: „*Předsednictvo projednalo zprávu o zkušenostech z působení tiskového zákona v oblasti periodického tisku, rozhlasu a televize. Na základě zkušeností změnilo předsednictvo své usnesení*

63 RYCHLÍK, Jan. *Československo v období socialismu: 1945-1989*. V Praze: Vyšehrad, 2020. ISBN 978-80-7601-334-6.

64 BEDNAŘÍK, Petr, JIRÁK, Jan a KÖPPOVÁ, Barbara. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2011. Žurnalistika a komunikace. ISBN 978-80-247-3028-8.

65 tamtéž

66 RYCHLÍK, Jan. *Československo v období socialismu: 1945-1989*. V Praze: Vyšehrad, 2020. ISBN 978-80-7601-334-6.

67 Zákon 81/1966 Sb.

ze srpna 1966, které pojímalo orgány Ústřední publikační správy jako pomocníky při ideovém řízení tisku a ukládalo jí úkoly, které ze zákona nevyplývají. Zrušením tohoto usnesení se vytvářejí podmínky, aby Ústřední publikační správa přísně dodržovala literu a duch zákona. Současně předsednictvo doporučilo předsedovi vlády, aby vláda pověřila odpovědností za Ústřední publikační správu jiného svého člena než ministra vnitra.“⁶⁸ Tento krok pak ještě více rozproudil společenské debaty, zároveň byl takto vytvořen prostor, diskutovat o čemkoli a bez strachu z možné perzekuce. Svoboda slova se stala skutečností a po krátký čas byla praktikována v podobě, nepředstavitelné pro jiné socialistické státy.⁶⁹

26. června roku 1968 je pak novelou tiskového zákona cenzura oficiálně zrušena: „Cenzura je nepřipustná. Cenzurou se rozumějí jakékoliv zásahy státních orgánů proti svobodě slova a obrazu a jejich šíření hromadnými informačními prostředky. Tím není dotčena pravomoc prokurátora a soudu.“⁷⁰

3.3 Znovuzavádění kontroly v médiích v druhé polovině roku 1968 a v roce 1969

Nová koncepce Dubčekovy politiky, často označované jako „socialismus s lidskou tvář“, samozřejmě nepřešla bez povšimnutí ze strany Sovětského svazu. Leonid Brežněv si velmi rychle uvědomil, že reformní tendence mohou představovat nejen sovětskou ztrátu vlivu v Československu, ale taktéž celkové ohrožení stability Východního bloku, pokud by se situace vymkla kontrole a ostatní socialistické státy se politikou KSČ inspirovaly.⁷¹ Dubček i celé reformní křídlo KSČ byli na jaře 1968 Moskvou několikrát upozorněni, že svou státní politikou přizívají šance na vzpouru a ohrožují integritu socialistické koncepce v rámci Východního bloku. Na přelomu července a srpna se ÚV KSČ setkal se sovětským politbyrem v Čierne nad Tisou. Vyhrocená nálada tohoto jednání však nevedla k žádným konkrétním závěrům. Na 3. srpna bylo tedy smluveno další jednání, tentokrát v Bratislavě, kterého se vedle Československa a Sovětského svazu zúčastnilo také Bulharsko, Maďarsko, NDR a Polsko. Výsledkem tohoto jednání bylo *Prohlášení šesti komunistických a dělnických stran socialistických zemí*, ve kterém se, mimo jiné, zavazují zúčastněné státy nadále rozvíjet vzájemné vztahy, chránit a budovat socialismus a potírat politiku imperialismu⁷². Samotné znění některých bodů této rezoluce bylo velmi problematické a umožňovalo širokou škálu interpretací, včetně možného „oprávnění“ k vojenské intervenci⁷³. Na bratislavském jednání došlo taktéž k utajenému předání tzv. „zvacího dopisu“, a to z rukou konzervativních komunistů vedených Vasilem Biľakem, který již v minulosti usiloval o potlačení protireformních sil zvenčí. Ze strany československých reformistů nedošlo k žádným

68 Zpráva ze zasedání předsednictva ÚV KSČ o jednotném systému informací ve straně. Rudé právo 1968, roč. 48, č. 65, s. 1

69 RYCHLÍK, Jan. *Československo v období socialismu: 1945-1989*. V Praze: Vyšehrad, 2020. ISBN 978-80-7601-334-6.

70 Zákon č. 84/1968 Sb.

71 RYCHLÍK, Jan. *Československo v období socialismu: 1945-1989*. V Praze: Vyšehrad, 2020. ISBN 978-80-7601-334-6.

72 (pozn.) Takto byla ve Východním bloku označována politika západu, v kontextu studené války politika USA, v evropském prostoru pak zejména politika NSR.

73 RYCHLÍK, Jan. *Československo v období socialismu: 1945-1989*. V Praze: Vyšehrad, 2020. ISBN 978-80-7601-334-6.

výrazným ústupkům, a tak byla 18. srpna roku 1968 schválena vojenská intervence do Československa. První jednotky armády Varšavské smlouvy překročily československé hranice 20. srpna 1968 ve 23:00.⁷⁴

Ještě 21. srpna došlo k obsazení ředitelství Československé televize, o den později byl obsazen i Československý rozhlas na Vinohradech. V obou případech platilo, že se publicisté a zpravodajci snažili o improvizovaná vysílání mimo svá zázemí.⁷⁵ Bylo však zřejmé, že taková situace nebude udržitelná. Mezi 23. a 26. srpnem probíhala jednání mezi Sovětským svazem a Československem. Výsledkem byl tzv. Moskevský protokol, jehož podepsáním se československá vláda, mimo jiné, zavázala potlačovat svobodu médií a navrátit funkční cenzurní aparát. 30. srpna je založen *Úřad pro tisk a informace (ÚTI)*, který měl v popisu práce koordinovat média (včetně aktivit ČTK) a zároveň sloužit jako spojka mezi redakcemi a předsednictvem vlády.⁷⁶ 12. září je ustanoven *Vládní výbor pro tisk a informace*. „*Vznik ÚTI nebyl dostatečným opatřením, a proto 12. září 1968 vláda zřídila Vládní výbor pro tisk a informace. Měl sledovat a hodnotit činnost a působení tisku, rozhlasu a televize, zabezpečovat dodržování předpisů pro práci v těchto médiích a koordinovat opatření a směrnice podle požadavků vládní politiky.*“⁷⁷ Následující den, tedy 13. září, je schválen *Zákon o některých přechodných opatřeních v oblasti tisku a ostatních hromadných informačních prostředků*⁷⁸, který deklaroval pravomoci *Úřadu pro tisk a informace* a zároveň pozastavoval účinnost paragrafu 17 zákona č. 81/1966 Sb (ve znění zákona č. 84/1968 Sb.). Tím je oficiálně obnovena předběžná cenzura a končí krátká éra svobodného tisku v Československu.

Nové úřady a schválené zákony zajišťovaly právní rámec cenzurních snah. Vedle toho vláda také přistupovala k značným organizačním a personálním změnám napříč redakcemi. Pracovníci médií byli propouštěni a nahrazováni těmi, kteří chtěli či byli ochotni naplňovat socialistickou ideologii.⁷⁹ Tyto zásahy do personálních struktur se stávají všední záležitostí zejména po smrti Jana Palacha 19. ledna 1969. Tato událost představovala pro komunisty potenciální nebezpečí v podobě revolty obyvatelstva. Bylo tedy zapotřebí „zabezpečit“ mediální prostor. „*Lze říci, že do ledna 1969 byly možnosti rozhlasové a televizní tvorby již zúžené, ale ještě nedocházelo k perzekuci zaměstnanců.*“⁸⁰

74 FIDLER, Jiří. *21.8.1968 okupace Československa: bratrská agrese*. Praha: Havran, 2003. ISBN 80-86515-35-4.

75 BEDNAŘÍK, Petr, JIRÁK, Jan a KÖPPOVÁ, Barbara. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2011. Žurnalistika a komunikace. ISBN 978-80-247-3028-8.

76 ANDREAS, Petr. Od odpovědnosti ke kontrole: Cenzura za rané normalizace (září 1968 – srpen 1969). *Soudobé dějiny*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 2020, č. XXVII/3-4.

77 Cenzura: Úřad pro tisk a informace. Totalita.cz [online]. [cit. 08-06-2023]. Dostupné z: https://www.totalita.cz/vysvetlivky/cenzura_04.php

78 Zákon č. 127/1968 Sb.

79 ANDREAS, Petr. Od odpovědnosti ke kontrole: Cenzura za rané normalizace (září 1968 – srpen 1969). *Soudobé dějiny*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 2020, č. XXVII/3-4.

80 BEDNAŘÍK, Petr, JIRÁK, Jan a KÖPPOVÁ, Barbara. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2011. Žurnalistika a komunikace. ISBN 978-80-247-3028-8.

3.4 Rudé právo

Rudé právo vychází poprvé 21. září 1920, a to v návaznosti na ideový rozkol mezi sociálními demokraty a komunisty v tehdejší ČSSD. Tato strana disponovala od roku 1897 vlastní tiskovinou s názvem Právo lidu. Vydavatelem byl sociální demokrat Antonín Němec. Právě neshody s ním zapříčinily, že se komunisté rozhodli začít vydávat vlastní noviny – Rudé právo.⁸¹ O rok později, v roce 1921, kdy je oficiálně založena Komunistická strana Československa, se deník Rudé právo stává stranickou tiskovinou, která bude na dalších sedmdesát let reprezentovat komunistickou politiku. Oficiální ráz tohoto deníku je narušen během druhé světové války, kdy Rudé právo vychází v ilegalitě⁸².

Rudé právo vždy reflektovalo majoritní politiku Komunistické strany Československa. V 60. letech se tedy s postupnou proměnou stranické ideologie proměňuje i povaha Rudého práva. V období tzv. „tání“ tedy Rudé právo stojí za Alexandrem Dubčekem a výrazně napomáhá formovat jeho kult osobnosti. Socialismus s lidskou tváří se i díky Rudému právu stává něčím uvěřitelným, jelikož jsou lidé denně informováni o pozitivním vývoji země, politických úspěších, ekonomickém růstu a všeobecné modernizaci. Po invazi vojsk Varšavské smlouvy se však z Rudého práva v průběhu let stává silný nástroj normalizace.

Zásadních grafických, kompozičních či tematických proměn se Rudé právo napříč svou existencí nedočkal. Zde je však potřeba vzpomenout významnou výjimku, kterou jsou první dny po vojenské intervenci 21. 8. 1968. Od 21. srpna do 3. září je Rudé právo stále v rukou reformistů, kteří rázně odmítají vstup vojsk Varšavské smlouvy na území Československa. Rudé právo se tak na těchto několik málo dní mění v monotematický deník, jehož jediným zaměřením je kritický postoj vůči invazi. Nastalá situace se však dotkla také samotné distribuce Rudého práva, kdy vojskem obsazené redakce a tiskárny nedovolovaly běžný provoz a nebylo tak umožněno vydávat noviny v běžné podobě a v běžném nákladu.⁸³ Konkrétně o tomto svědčí samotné poznámky redaktorů. Příkladem uvádíme poznámku na titulní straně Rudého práva ze dne 27. 8. 1968: „*NAŠI DRAŽÍ ČTENÁŘI! Vycházíme jako legální orgán legálního ústředního výboru naší komunistické strany, ale pracujeme v nejobtížnějších podmínkách. Výtisků se zdaleka nedostává pro všechny zájemce. Prosíme Vás, neschovávejte si své noviny, dávejte je dalším, svým přátelům, udělejte si vývěsky v domech, vylepujte je, ať všichni, všichni v této zemi znají náš pravdivý hlas!!!*“⁸⁴

Mimo toto období však můžeme pozorovat skutečně jen nepatrná vylepšení, související se zarovnáním textu či přehlednější chronologií. K řadě změn navíc docházelo postupně a je tedy obtížné je konkrétně datovat. Zaměříme se tedy výhradně na titulní stranu jakožto „tvář“ každé tiskoviny. Ta disponovala především výrazným a v 60. letech již doprava zarovnaným záhlavím,

81 (pozn.) Českoslovenští komunisté (tehdy ještě jen ideová odnož ČSSD, nikoli svébytná politická strana jako taková) považovali Rudé právo za nástupce Práva lidu, každá titulní strana tedy v záhlaví obsahuje nejen číslování samotného Rudého práva, ale také číslování Práva lidu. Fakticky však Právo lidu nezaniklo a zůstalo ústředním tiskovým orgánem ČSSD až do roku 1948.

82 OSVALDOVÁ, Barbora a HALADA Jan. *Encyklopedie praktické žurnalistiky*. Praha: Libri, 1999. ISBN 80-859-8376-1.

83 PETRŮ, Jan. *Vývoj Rudého práva v období 1972 – 1991*. Praha, 2015. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Vedoucí práce PhDr. Jan Cebe, Ph.D.

84 Rudé právo 1968, improvizované vydání z 27. srpna

kteřé vedle názvu a číslování obsahovalo také přímé odkazy na komunistickou stranu. Šlo jednak o ústřední slogan či heslo komunismu, původně užitě v *Komunistickém manifestu*, tedy *Proletáři všech zemí spojte se!* Druhotným identifikátorem politické příslušnosti byl pak nápis *Ústřední orgán Komunistické strany Československa*, lemující spodní část záhlaví. Od roku 1955 bylo součástí záhlaví na titulní straně také vyobrazení Řádu republiky, udělovaného za budovatelskou činnost jedincům a spolkům. Takto rozvržené záhlaví bychom v naprosté většině případů našli, jak jsme již naznačili, v pravém horním rohu. Existovaly však případy, zejména se jednalo o slavnostní či jinak významná sdělení, která si uzmula tuto dominantní část titulní strany. Typickými příklady byly oslavy výročí Říjnové revoluce jako: *Sláva 42. výročí Velké socialistické revoluce!*⁸⁵ nebo *Naše přátelství se Sovětským svazem přetrvá věky*⁸⁶. Titulní strana pak obsahovala zpravidla ty nejvýznamnější zprávy z domova a ze zbytku Východního bloku. Často byli na titulní stranu umístěovány také články ideologické a agitační povahy, zejména pak články motivační, resp. články s budovatelským vyzněním.

Obsahově se vedle domácích a zahraničních zpráv objevují kulturní a sportovní rubriky či inzerce. Zavedena byla také řada nepravidelných rubrik jako *Dopisy čtenářů* či *Potřebujete poradit?*, ve kterých redakce odpovídala na dotazy či stížnosti čtenářů. Od 5. října 1968 vycházelo Rudé právo s víkendovou přílohou Haló sobota. Stalo se tak po ukončení nedělního vydávání. Deník Rudé právo vycházel v tzv. světovém formátu, tedy 430 x 595 mm (formát A2).⁸⁷ Rok 1960 znamenal nárůst ceny Rudého práva, a to z 30 na 50 halěrů. Po celá 60. léta pak cena zůstala stejná.

85 Rudé právo 1959, roč. 40, č. 308, str. 1.

86 Rudé právo 1969, roč. 50, č. 262, str. 1.

87 OSVALDOVÁ, Barbora a HALADA Jan. *Encyklopedie praktické žurnalistiky*. Praha: Libri, 1999. ISBN 80-859-8376-1.

4 Analýzy vybraných titulků

4.1 Kategorie zastírání/maskování

Titulek č. 1: *Poprvé naše delegace v atmosféře podezření* (Rudé právo 1968, roč. 48, č. 211, str. 2)

Článek popisuje přítěže československé delegace na festivalu mládeže v bulharské Sofii. Delegace měla být údajně konstantně podezřívána z provokací, byl jí odepřen přísun československého tisku a potýkala se s potížemi na hranicích. Zde je nutné upozornit na historický kontext. Komunistická strana Československa v této době naplno uplatňovala politiku „socialismu s lidskou tváří“, ztrácela tak důvěru v samotném Sovětském svazu a taktéž v jeho satelitních státech. Strana byla obecně podezřívána, že se odklání od marxisticko-leninských ideálů a ohrožuje svou politikou socialistické zřízení Československa.

Za eufemistické považujeme spojení *atmosféra podezření*. Jedná se o opis slovesného tvaru *podezřívali nás*. Díky absenci slovesa *podezřívát*, resp. díky transformaci slovesa v přívlastek, není mluvčí nucen přímo označit původce děje (viníka, zodpovědnou osobu apod.). Cítíme určitý významový posun mezi spojeními *V Bulharsku vůči nám panovala atmosféra podezření* a *Bulhaři nás podezřívali*. Mluvčí se takovou formulací vyhýbá „ukazování prstem“. S obdobnou technikou eufemizace se setkáme i v několika dalších analýzách této kategorie.

Kategorii zastírání/maskování pak volíme proto, jelikož je skutečný význam tohoto spojení zřejmý a jedná se skutečně jen o jakési opatrné nastínění prožitých přítěží bez přímého označení viníka.

Titulek č. 2: *Dvířka do Mexika stále pootevřena* (Rudé právo 1968, roč. 48, č. 211, str. 8)

Sportovní rubriky jsou studnicí různých eufemismů, kdy redaktoři skrze eufemizované obraty udržují ve čtenářích naději a pozitivní přístup. Děje se tak s o to větší intenzitou, pokud jde o národní reprezentaci. Tento článek se věnuje šancím československých sportovců kvalifikovat se na olympijské hry.

Eufemizaci spatřujeme v připojení předpony *po-* k přičestí trpného množného čísla středního rodu slovesa *otevřít*. Tímto způsobem může mluvčí ve výpovědi ponechat pozitivní vyznění výpovědi, avšak skrze zmíněnou předponu pracuje s jeho intenzitou. Z kontextu článku víme, že vybraní českoslovenští sportovci mají již jen velmi malou šanci být nominováni na olympijské hry. Výpověď typu *Dvířka do Mexika se zavírají* by tak zaručeně byla na místě. Autor titulku však ponechává zmíněné pozitivní vyznění (*otevřena* místo *zavřena* či *zavírají se*) a reflektuje nižší šance sportovců pouze skrze předponu *po-*. Ubírá tedy na intenzitě pozitivnímu významu, avšak nepřikračuje k významu zápornému či negativnímu.

Náležitost ke kategorii zastírání/maskování je pak zřejmá. Mluvčí podobnými formulacemi nikoho neobelhává, pouze do jisté míry pracuje s intenzitou sdělení, ať už v rámci kolegiality, nebo aby se vyhnul ukvapeným závěrům.

Titulek č. 3: *Důsledně odčinit křivdy minulosti* (Rudé právo 1968, roč. 48, č. 220, str. 1)

Spojení *křivdy minulosti* se v rétorice Komunistické strany ustálilo a stalo se doslova pojmem. Komunisté tak odkazovali na vykonstruované a nespravedlivé soudní procesy zejména z 50. let. Jejich odčiněním jsou pak myšleny rehabilitační procesy, s kterými režim začíná po Stalinově smrti.

Jedná se o dobu prvního analyzovaného eufemismu v této kategorii. Titulek je koncipován tak, aby problematickému slovesu nemusel být přiřazen jeho činitel nebo původce. Sloveso *křivdit* je tedy zaměněno za substantivum v množném čísle *křivdy*. *Křivdy* jsou pak velmi vágně přisouzeny minulosti, čímž dochází k jisté míře metonymizace. Pojem *minulost* je pak pojmem zástupným pro nevybíravou totalitní praxi Komunistické strany 50. let.

Ačkoli je zřejmá snaha Komunistické strany nepřisuzovat si vykonstruované soudní procesy na přímo, nemůže být pochyb o tom, že se jedná pouze o jistou formu zdrženlivosti či opatrnosti, kterou čtenář jednoduše prohlédne a pochopí. Samotné znění článku pak ostatně neobsahuje žádné jazykové prvky, které by mu v tom měly bránit. Zároveň je obecně známo, že v roce 1968 byla rétorika Komunistické strany v tomto ohledu spíše otevřená.

Titulek č. 4: *Achillova pata...* (Rudé právo 1968, roč. 49, č. 271, str. 7)

Ustálené spojení *Achillova pata* vyjadřuje zásadní či skrytou slabinu. V kontextu námi analyzovaného titulu jde pak o nízké procento střelby vybraných fotbalových týmů z nejvyšší československé ligy.

Význam tohoto spojení je odvozen z řeckých mýtů: „*Achillova matka Thetis zahubila všechny jeho ostatní bratry, protože spalovala jejich smrtelné části, a on sám by byl zahynul, kdyby ho nebyl Péléus vytáhl z ohně a nahradil jeho ohořelou kotníkovou kost kostí jinou, vypůjčenou z vykované kostry obra Damysa. Někteří však tvrdí, že ho Thetis namáčelo do řeky Stygu, takže se nesmrtelnou nestala jenom pata, za níž ho držela.*“⁸⁸

Vzhledem k osudu bájného Achilla a k povaze tohoto spojení je otázkou, zda by někteří uživatelé češtiny toto spojení skutečně považovali za eufemické. Již v teoretické části jsme narazili na to, že percepce eufemismů je do značné míry subjektivní, o to více to pak může platit u podobných frazémů, vycházejících z mýtů či historických událostí, o kterých máme každý jiné znalosti.

V našem vnímání je však toto konkrétní spojení jazykově natolik ustálené (bez ohledu na mytologický původ), že nevidíme důvod ho mezi možné eufemismy nezařadit. Z důvodu frazeologické povahy pak volíme kategorii zastírání/maskování.

88 GRAVES, Robert. *Řecké mýty*. Praha: Levné knihy KMa, 2004. ISBN 80-7309-153-4.

Titulek č. 5: *Kritický hlas kováků k současným nedostatkům* (Rudé právo 1968, roč. 49, č. 339, str. 1)

Článek pojednává o sjezdu Odborového svazu pracovníků kovoprůmyslu. Ze samotného článku je zjevné, že jednotliví delegáti otevřeně vyslovili své obavy ohledně politického směřování Komunistické strany Československa.

Opět se v tomto případě vracíme k již analyzovanému principu eufemizace. Sloveso *kritizovat* je transformováno do podoby adjektiva, čímž je do značné míry snížena intenzita celého vyznění a titulek nepůsobí jako obvinění. Rozdíl mezi spojeními *Kritický hlas kováků k současným nedostatkům* a *Kováci kritizovali současné nedostatky* je zjevný.

Přímá a otevřená kritika strany již v této době neprocházela bez povšimnutí (sjezd se konal 18. prosince 1968), před nástupem Gustava Husáka na pozici prvního tajemníka ÚV KSČ však ještě neprobíhalo ve větší míře systematické potírání takových přestupků a Komunistická strana řadu protestů otevřeně bagatelizovala.

Vzhledem k tomu, že tento typ eufemizace skutečně jen pracuje s intenzitou vyřčeného a nijak s čtenářem nemanipuluje, zařazujeme i tento eufemismus do kategorie zastírání/maskování.

Titulek č. 6: *O krajních tendencích ve straně a jejich překonávání* (Rudé právo 1969, roč. 49, č. 79, str. 3)

Článek upozorňuje na nebezpečí přítomnosti pravicových vlivů uvnitř strany a společnosti. Vykládá je jako zásadní překážky na cestě za splněním závěrů listopadového a prosincového pléna z roku 1968.

Za eufemismus zde pokládáme spojení *krajní tendence*. Výraz *krajní* pak v tomto kontextu chápeme jako něco nepatřičného či nevyhovujícího. Komunistická strana Československa se po invazi vojsk Varšavské smlouvy snažila o sjednocení vnitřních zájmů a cílila na bezpodmínečně jednotnou ideovou koncepci. Veškeré pravicové a obecně antikomunistické tendence pak byli považovány za výrazné nebezpečí. Komunisté si uvědomovali, že tyto tendence ve straně stále přežívají a jejich existenci netajili. Odkazovali na ně však často skrze různá nepřímá pojmenování a eufemismy, aby nedocházelo k doslovnému přiznání vnitrostranických rozkolů.

Titulek č. 7: *Arabské země hodlají odčinit porážku* (Rudé právo 1969, roč. 49, č. 131, str. 7)

Článek popisuje manifestaci v Bagdádu, konanou u příležitosti druhého výročí šestidenní války. Za eufemismus považujeme spojení *odčinit porážku*. Necháváme stranou, zda taková formulace skutečně naplňuje podstatu odplatných vojenských operací. Postačí nám v tomto případě, že spojení *odčinit porážku* zcela očividně zastupuje spojení *pomstíme se*. Došlo tedy k užití jazykově méně agresivního spojení, které postrádá řadu konotací, jež nese právě spojení *pomstít se*.

Titulek č. 8: *Odmítáme politiku dobrodružství* (Rudé právo 1969, roč. 49, č. 132, str. 2)

V zásadě zde navazujeme na analýzu číslo 6 této kategorie. I v tomto případě je antisocialistická tendence označena nepřímo a skrze polehčující pojmy. Článek se věnuje Františku Krieglovi a jeho vyloučení ze strany. Kriegel měl údajně v Národním shromáždění hlasovat proti ratifikaci smlouvy o dočasném pobytu sovětských vojsk na našem území.

Spojení *politika dobrodružství* je pak odkazem na postoje a názory Františka Kriegla a evokuje opět něco nepatřičného, co se odchyluje od normy.

4.2 Kategorie zdvořilosti a etikety

Titulek č. 1: *Kde lišky přestávají dávat dobrou noc* (Rudé právo 1968, roč. 49, č. 290, str. 3)

Na první pohled je zřejmé, že tato perifráze vychází z ustáleného spojení „kde lišky dávají dobrou noc“, popř. „kam chodí lišky dávat dobrou noc“. Význam tohoto spojení odvozujeme od plaché povahy lišek, které ve volné přírodě žijí daleko od lidí a kontaktu s nimi se vyhýbají. Toto spojení pak tedy odkazuje na místa daleko od civilizace. V každodenní komunikaci se běžně setkáváme se synonymním výrazem *zapadákov*. Na myslí však můžeme mít také lokace nevýznamné či zanedbané a bez většího zájmu obecné veřejnosti.

V analyzovaném titulku však dochází k úpravě. Původní a ustálené *Kde lišky dávají dobrou noc* se mění v *Kde lišky přestávají dávat dobrou noc*. Pro úplné pochopení této transformace je nutné přiblížit obsah článku, který k tomuto titulku náleží. Zároveň nám obsah článku slouží jako argumentace, proč zařazujeme tento eufemismus do kategorie etikety a zdvořilosti.

Článek je v zásadě krátkou reportáží, která pojednává o okresu Humenné a jeho proměně v čase. Autor osobně cestuje skrze okres a zaměřuje se především na postupnou modernizaci průmyslu, stavbu nových domů či reprezentativnost tohoto kraje: „*Sem tam je na ulicích bláto, nezbytný průvodce našich staveb. Ale na protáhlém náměstí, tam, kde ještě před rokem či dvěma nebylo žádnou zvláštností stádečko krav, je dnes pečlivě upravený park, lemovaný dvěma řadami elegantních domů s širokými výklady v přízemí a mnoha neony.*“⁸⁹ Palčivým problémem okresu Humenné však má být to, že postupná modernizace není celoplošná, což vytváří nežádoucí kontrast mezi jednotlivými okresními celky.

Zde se dostáváme k samotnému významu fráze *Kde lišky přestávají dávat dobrou noc*. Je očividné, že fráze reflektuje jistou míru modernizace a finanční vzpruhy. Z nikterak významného okresu se stává okres hodný pozornosti, průmysl se modernizuje, lidé pomalu bohatnou díky lepším pracovním příležitostem. Na okraj je dobré ještě zmínit, že okres Humenné je nejvýchodnějším okresem Slovenska (tehdy Československa), motivací k užití analyzované fráze tak mohla být teoreticky i zeměpisná poloha tohoto okresu, nejen jeho původní zaostalost či slabá úroveň rozvoje.

89 Rudé právo 1968, roč. 49, č. 290, str. 3.

Titulek řadíme do kategorie etikety a zdvořilosti především proto, protože článek pramení z osobní návštěvy. Z textu je patrné, že autor při své cestě promlouval s řadovými občany či vedoucími průmyslových podniků, vyslechl si jejich obtíže a projednával s nimi možný vývoj (předmětem rozhovorů je zejména federalizace). Dle naší interpretace je pak tedy užití fráze *Kde lišky přestávají dávat dobrou noc* výrazem úcty k místu, které autor sám procestoval a kde poznal tamní občany. Jde v zásadě o zdvořilostní formulaci toho, že okres Humenné nebyl vhodným místem k práci či žití, a ačkoli dochází v kontextu modernizace k jistým pozitivním změnám, situace stále není ideální. Pokud by totiž autor považoval změny za dostatečné, pravděpodobně by zvolil spíše dokonavou podobu *Kde lišky přestaly dávat dobrou noc*.

Titulek č. 2: *Kapitánův poslední povel* (Rudé právo 1968, roč. 49, č. 311, str. 2)

Článek pojednává o kapitánu Jáně Nálepce. Přibližuje jeho osobnost a vojenské úspěchy, ale také jeho úmrtí v bitvě o město Ovruc v roce 1943. Zajímá nás zde především spojení *poslední povel*. V češtině je u eufemismů vyjadřujících něčí úmrtí běžné, že v různých obdobích obsahují výraz *poslední*, jakožto zdůraznění definitivnosti. Může se jednat o prosté eufemistické konstatování smrti bez dalších intencí jako *nastal jeho poslední den* či *vydechl naposledy* (pro pohřeb se často užívá spojení *poslední rozloučení*). Existují však případy, kdy výraz *poslední* doplňujeme slovy, která reflektují kariéru, záliby či životní vášně dané osoby. Takové eufemismy se pak nejčastěji objevují na úmrtních oznámeních. Pro zpěváka můžeme užít spojení *zazpíval/a svou poslední píseň*, pro vášnivého cestovatele *vydal/a se na poslední cestu*. Ze stejného principu pak vychází spojení *poslední povel* pro armádního kapitána.

Řadíme tento eufemismus do kategorie etikety a zdvořilosti z důvodu, že obecně považujeme eufemismy spojené s úmrtím za projevy úcty. V tomto případě je tato skutečnost ještě posílena přítomností výše popsaného jazykového jevu, který, dle našeho uvážení, projev úcty dále stupňuje. Nezapomínejme také na fakt, že řada kultur přisuzuje vojenským představitelům úctu takřka automaticky.

Titulek č. 3: *Odešel voják revoluce* (Rudé právo 1969, roč. 49, č. 23, str. 2)

Obdobně jako u předchozího případu, i zde se jedná o eufemizované prohlášení o úmrtí. Zástupný je zde výraz *odešel*. Jedná se o velmi častý způsob, kterým v češtině eufemizujeme něčí smrt. Vzhledem k neurčitosti původního významu nám však u eufemismů vázaných na smrt prosté *odešel* nepostačuje. Navazujeme tedy slovy a slovními spojeními, kterými, pokud je to třeba, definujeme kontext. Nejčastěji pak *odešel na věčnost*, *odešel ve věku 27 let*, *odešel k věčnému spánku* apod. Tyto příklady jsou zcela jasně významově definitivní a vyjadřují něčí smrt. Spojení *Odešel voják revoluce* ono doslovné vyjádření sice postrádá, jedná se však o období eufemizace z předchozí analýzy, která smrt sice explicitně nevyjadřuje, do dostatečné míry ji však signalizuje. Pokud sloveso *odešel* doplníme o významný charakterový rys či jakési celoživotní hodnocení daného člověka, vytváříme pro sloveso *odešel* nové konotace, v běžné řeči automaticky chápané jako oznámení o smrti. Jedná se o případy jako *odešel otec dvou dětí*, *odešel milující manžel*, *odešel nejúspěšnější atlet historie* nebo námi analyzované *odešel voják revoluce*. Jakožto eufemizaci úmrtí, řadíme i tento případ do kategorie etikety a zdvořilosti z důvodu projevu úcty. Za projev úcty

můžeme ostatně považovat i samotné spojení *voják revoluce*, které v tomto případě neoznačuje vojenskou kariéru, ale zapálené ideové přesvědčení a věrnost straně.

4.3 Kategorie manipulace

Titulek č. 1: *Hovoříme s náměstkou ministra národní obrany o dočasném pobytu sovětských vojsk* (Rudé právo 1968, roč. 49, č. 305, str. 1)

Článek pojednává o postupném odchodu vojsk Varšavské smlouvy a o problémech spjatých s ubytováním těch vojáků, kteří na území Československa prozatím zůstávali. Za manipulativní eufemizaci zde považujeme výraz *pobyt*. Komunistická strana Československa se po invazi vojsk Varšavské smlouvy snažila o uvolnění napětí ve společnosti. Strana prezentovala nejen smyšlené důvody, proč k invazi došlo, žádoucí byla také proměna narativu o tom, proč početná vojska na našem území setrvala. Nejlépe tuto skutečnost vystihuje znění *Smlouvy o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na území Československé socialistické republiky*, která námi analyzovaný výraz v zásadě legitimizovala. Jako vhodná ukázka nám postačí znění článku č. 1: „*Vláda Svazu sovětských socialistických republik, jednajíc se souhlasem vlád Bulharské lidové republiky, Maďarské lidové republiky, Německé demokratické republiky, Polské lidové republiky, a vláda Československé socialistické republiky se dohodly na tom, že část sovětských vojsk, nacházejících se v Československé socialistické republice, zůstává dočasně na území Československé socialistické republiky za účelem zajištění bezpečnosti zemí socialistického společenství před silnými revanšistickými snahami západoněmeckých militaristických sil.*“⁹⁰

Výrazem *pobyt* zpravidla myslíme nějakou časově omezenou přítomnost. Pokud někde pobudeme, znamená to, že zůstaneme pouze dočasně. Tuto formulaci ostatně obsahuje i výše citovaný článek č. 1. Čistě po významové stránce sovětská vojska na území Československa skutečně pobývala, tento výraz však postrádá veškeré negativní konotace spjaté se skutečnou podstatou setrvání sovětských vojsk na našem území. Je zřejmé, že výraz *pobyt* důmyslně nahrazoval výraz *okupace*, tedy situace, kdy *síly jedné ze zneprátelených stran obsadí část území druhé strany a jsou schopny je udržet a vykonávat zde své pravomoci*⁹¹.

Manipulativní aspekt takového výrazu je pak zřejmý. Komunistická strana chtěla legitimizovat vstup a následné setrvání vojsk Varšavské smlouvy na území Československa. Odstranění negativních konotací z oficiálního vyjadřování pak bylo prvním krokem.

90 Vyhláška č. 11/1969 Sb.

91 *Příručka vojáka AČR: Vojenská příručka*. 2. vydání. Vyškov: Ředitelství výcviku a doktrín, správa doktrín, 2007. Dostupné z: https://111prapor.cz/wp-content/uploads/2018/06/prirucka_vojaka_2007.pdf

Titulek č. 2: Úspěšné útoky vlastenců na opevněné pozice Američanů (Rudé právo 1969, roč. 49, č. 59, str. 7)

Rudé právo zcela běžně informovalo o dění ve válce ve Vietnamu. Častým jevem pak bylo, že jednotky Vietkongu, celým názvem Národní fronta osvobození jižního Vietnamu, označovalo Rudé právo jako jihovietnamské vlastence.

Válka ve Vietnamu představovala ozbrojený konflikt trvající od roku 1955 do roku 1975. Na jedné straně stál Jižní Vietnam spolu se Spojenými státy americkými, které v této době razily politiku zadržování komunismu, na straně druhé pak Severní Vietnam, usilující o spojení vietnamských území pod komunistickým zřízením⁹². Vedle řady dalších států se prostřednictvím materiální pomoci ve válce angažoval také Sovětský svaz. Právě toto zapojení Sovětského svazu spolu s ideovou náklonností zapříčinilo, že i československé Rudé právo tendenčním způsobem zpravovalo o válečném vývoji ve Vietnamu. Jedním z důkazů je pak právě námi zvolený titulek.

Jak jsme již naznačili, za eufemismus zde považujeme výraz *vlastenci*. Vlastencem rozumíme člověka, který projevuje lásku vlasti⁹³. Vietkong však byla politická a vojenská organizace, která, přestože z většiny skutečně byla tvořena občany Jižního Vietnamu, měla na svědomí řadu záškodnických misí a také početné masakry jihovietnamských obyvatel. Výraz vlastenec zde tedy plní pouze roli již zmíněné ideové náklonnosti, v jejímž rámci byly jednotky Vietkongu stavěny do pozitivního světla. V neutrálním pojetí bychom pravděpodobně mohli souhlasit s užitím výrazu *partyzáni*, výraz *vlastenci* je však v našem kontextu silně tendenční a převrací podstatu Vietkongu a jejich činů. I proto volíme kategorii manipulace.

92 pozn. (Aktivně se války ve Vietnamu zúčastnilo i mnoho jiných států, jmenujeme pouze ústřední účastníky).

93 FILIPEC, Josef, ČERVENÁ Vlasta a Ústav pro jazyk český Akademie věd ČR. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost: s Dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky: studentské vydání*. Praha: Academia, 2006. ISBN 80-200-1446-2.

Titulek č. 3: *Posílení vedoucí úlohy strany vyžaduje jednotný postup* (Rudé právo 1969, roč. 49, č. 92, str. 3)

Článek je ve své podstatě shrnutím východisek jednotlivých krajských výborů v rámci dubnového plenárního zasedání. Krajské výbory projednávali budoucí program strany včetně způsobů, jak upevnit socialistické zřízení v Československu. Aktuální byla v této době také změna na postu prvního tajemníka KSČ, kdy Gustav Husák nahradil Alexandra Dubčeka.

Za eufemismus zde považujeme spojení *vedoucí úloha strany*. Obdobně jako v případě první analýzy v této kategorii, předmět naší analýzy byl v zásadě oficiálním a legitimizovaným spojením. Vedoucí úlohu totiž Komunistické straně zaručovala nová ústava z roku 1960: „*Vedoucí silou ve společnosti i ve státě je předvoj dělnické třídy, Komunistická strana Československa, dobrovolný bojový svazek nejaktivnějších a nejuvědomělejších občanů z řad dělníků, rolníků a inteligence.*“⁹⁴

Ačkoli spojení *vedoucí úloha* v politickém kontextu leccos napovídá, doslovně nepřiznává totalitní zřízení a s ním spojené praktiky. Vedoucí úlohu ostatně získává i vítězná strana v demokratických volbách. Tento eufemismus tedy reflektuje výsadní postavení Komunistické strany Československa, jedná se však o spojení, které určitým způsobem snižuje intenzitu skutečnosti a relativizuje reálné postavení komunistů, jejich pravomoci a politickou praxi.

Za manipulativní pak považujeme snahu, prezentovat totalitní uspořádání, myšlenky a principy způsobem vágní definice a prázdných významů.

94 Ústavní zákon č. 100/1960 Sb.

Titulek č. 4: *Nevyhnutelnost konsolidace strany* (Rudé právo 1969, roč. 49, č. 119, str. 1)

Článek je shrnutím porady tajemníků okresních a krajských výborů Komunistické strany Slovenska a vychází především z projevu prvního tajemníka ÚV KSS Štefana Sádovského. Ten formuloval primární úkoly strany a hovořil o nutnosti následovat marxisticko-leninské principy a posilovat úlohu strany.

Za eufemismus považujeme spojení *nevyhnutelnost konsolidace*. Konsolidací běžně myslíme vnitřní sloučení, ustálení či upevnění⁹⁵, a to bez negativních konotací. V kontextu Komunistické strany se pak tedy jednalo především o ideovou jednotu a unifikaci stranických cílů a ideálů. Přestože se Komunistická strana snažila udržovat společenské přesvědčení, že i po invazi vojsk Varšavské smlouvy pokračuje v polednové politice⁹⁶, postupně vycházelo najevo, že se spojením *konsolidace strany* rozumí vnitrostranický boj proti přežívajícím obrodným tendencím. *Konsolidace* tedy, mimo jiné, v praxi znamenala stranické čistky, personální změny v mediálním prostoru či rezignaci na tzv. Akční program.

Obdobným bylo spojení *konsolidace společnosti*, které taktéž nezdávka zaznívalo z úst vrcholných straníků a objevovalo se na stránkách Rudého práva. Takové sjednocení společnosti pak znamenalo tvrdé potlačování veškerých antikomunistických a antisocialistických projevů, vrcholící v období tzv. normalizace.

Považujeme v tomto případě spojení *nevyhnutelná konsolidace* za manipulativní eufemismus, protože z důvodu neutrálního vyznění nepokrývá dobovou politickou praxi, kdy Komunistická strana v cestě za sjednocením důsledně potírala veškerou existující politickou opozici a nesouhlasné projevy společnosti. Pojem *nevyhnutelnost* pak můžeme také vnímat jako nepřímý apel na uskutečnění (v tomto případě uskutečnění konsolidace v onom pokřiveném významu).

95 FILIPEC, Josef, ČERVENÁ Vlasta a Ústav pro jazyk český Akademie věd ČR. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost: s Dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky: studentské vydání*. Praha: Academia, 2006. ISBN 80-200-1446-2.

96 pozn. (Polednovou politikou rozumíme uplatňovanou politiku KSČ po lednovém plenárním zasedání ÚV KSČ, kdy mělo dojít k obrodě socialismu a částečné liberalizaci pod vedením A. Dubčeka)

Titulek č. 5: *Zákonné opatření předsednictva Federálního shromáždění k ochraně veřejného pořádku* (Rudé právo 1969, roč. 49, č. 198, str. 1)

Tento titulek je specifický tím, že se v zásadě jedná o parafrázi či zkrácenou verzi oficiálního znění zákona: „*Zákonné opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 99/1969 Sb. z 22. srpna 1969, o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku*“ (tento úplný název se v článku taktéž vyskytuje, a to v podobě následného podnadpisu, ten však již není předmětem našeho rozboru).

Toto zákonné opatření představovalo v první řadě reakci na postupně sílící protiokupační demonstrace. Zákon je taktéž znám pod lidovým názvem Obuškový zákon. V praxi toto opatření, nabývající platnosti 22. 8. 1969, udělovalo mimořádné pravomoci Sboru národní bezpečnosti.

„*Policie získala právo držet jakoukoli osobu ve vazbě až tři týdny bez vznesení formálního obvinění... Opatření zavádělo i mimosoudní postih spočívající v možnosti propuštění ze zaměstnání, vyloučení ze studia, zbavení veřejné funkce apod.*“⁹⁷ Protestující mohli být propuštěni ze zaměstnání, studenti vyloučení ze škol, popř. mohla být pozastavena činnost organizací a spolkům.

Za eufemistické považujeme spojení *ochrana veřejného pořádku*. Toto metaforické vyjádření, ve kterém slovo *ochrana* představuje spíše přísnou státní kontrolu a pronásledování, zcela jistě naplňuje definici vztahující se k naší kategorii manipulativních eufemismů. To podtrhuje skutečnost, že tento perzekuční charakter měl zákon č. 99/1969 od samého počátku a plnil roli přesně takovou, která byla Komunistickou stranou dopředu zamýšlena. O ochraně v pravém slova smyslu tedy nemůže být řeč. V návaznosti na výše zmíněné si dále můžeme povšimnout, že první část titulku *Zákonné opatření předsednictva Federálního shromáždění* je napsána o poznání menším písmem než druhá část *k ochraně veřejného pořádku*, představující již onu eufemizaci. I takové formátování pak zcela jistě doplňuje námi popsanou manipulativní povahu této eufemizace.

97 RYCHLÍK, Jan. *Československo v období socialismu: 1945-1989*. V Praze: Vyšehrad, 2020. ISBN 978-80-7601-334-6.

Závěr

Cílem této práce bylo především vytvořit kategorizaci eufemismů dle účelu/motivace a představit její využití skrze analýzu titulků z deníku Rudé právo. Jsme si vědomi toho, že jsou tvorba i percepce eufemismů značně subjektivními záležitostmi. Námi vytvořená kategorizace dle účelu představuje jeden ze způsobů, jak je možné eufemismy kategorizovat. Pro účely a rozsah naší práce však pokládáme tuto kategorizaci za funkční.

Jednotlivé kategorie pojímají naprostou většinu eufemismů, se kterými jsme se během psaní obou částí této práce setkali. Možné obtíže spatřujeme v jejich relativně širokých definicích, které mohou ve specifických případech splývat. Ačkoli si v takových případech vypomáháme zavedeným pojmem *primární účel*, nepochybujeme o existenci eufemismů, jejichž zařazení by mohlo být značně problematické.

V případě analytické části práce jsou pak závěry relativně odlišné od našich původních předpokladů. Zatímco vytvořená kategorizace je z našeho pohledu v praxi aplikovatelná v zásadě bez problémů, dospěli jsme během studia Rudého práva k závěru, že není možné rovnoměrně doložit všechny tři námi definované kategorie. Tuto skutečnost přisuzujeme především jazykové praxi Rudého práva. Eufemismy užitá za účelem zastírání/maskování se v Rudém právu objevují naprosto nejčastěji, což vychází z jejich podstaty. Podobného výsledku bychom se s největší pravděpodobností dobrali i v rámci celé řady jiných zpravodajských textů. Částečně překvapivou se však stala značná absence eufemismů zdvořilostních v textech Rudého práva obecně. O to méně jsme jich pak byli schopni dohledat v pozici titulku. Jazyk je v Rudém právu, minimálně v rámci námi analyzovaného období, spíše úderný a redaktoři se jen velmi zřídka uchylují k vyslovené zdvořilosti. O poznání častěji než titulky zdvořilostní, avšak stále za naším očekáváním, se objevují titulky manipulativní. Ačkoli drtivá většina námi analyzovaných výtisků spadá již do období po invazi vojsk Varšavské smlouvy, Rudé právo v tomto čase ještě nebylo tak silným normalizačním nástrojem. Skutečně důrazná normalizační opatření zahajuje Komunistická strana Československa až v 70. letech, námi analyzované období však končí srpnem roku 1969. Důležitějším aspektem je však skutečnost, že se manipulace v Rudém právu dosahuje jinými prostředky než manipulativními eufemismy v titulcích. Zpravidla jde o kombinaci lží, polopравd a zkreslených narativů přímo v článcích.

Ačkoli se tedy podoba titulků Rudého práva z části nesešla s našimi původními představami, neovlivnila tato skutečnost praktické užití vytvořené kategorizace dle účelu eufemizace. Jediným důsledkem původního předpokladu je nižší počet analýz v kategoriích etikety/zdvořilosti a manipulace, než jsme v počátečních fázích této práce odhadovali.

Seznam použitých zdrojů

ANDREAS, Petr. *Od odpovědnosti ke kontrole: Cenzura za rané normalizace (září 1968 – srpen 1969)*. Soudobé dějiny. Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 2020, č. XXVII/3-4.

BARTOŠEK, Jaroslav. Jazyk žurnalistiky. In: DANEŠ, František a kol. *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia, 1997. ISBN 80-200-0617-6.

BARTOŠEK, Jaroslav. Novinové titulky. In: MACUROVÁ, Alena a NEBESKÁ Iva. *Jazyk a jeho užívání: sborník k životnímu jubileu profesora Oldřicha Uličného*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 1996, s. 251-264. ISBN 80-85899-19-1.

BECK, Gloria. *Zakázaná rétorika: 30 manipulativních technik*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1743-2.

BEDNAŘÍK, Petr, JIRÁK, Jan a KÖPPLOVÁ, Barbara. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2011. Žurnalistika a komunikace. ISBN 978-80-247-3028-8.

Cenzura: Úřad pro tisk a informace. Totalita.cz [online]. [cit. 08-06-2023]. Dostupné z: https://www.totalita.cz/vysvetlivky/cenzura_04.php

ČECHOVÁ, Marie. *Současná česká stylistika*. Praha: ISV, 2003. Jazykověda (Institut sociálních vztahů). ISBN 80-866-4200-3.

ČMEJRKOVÁ, Světlá, SVĚTLÁ, Jindra a DANEŠ, František. *Jak napsat odborný text*. Praha: Leda, 1999. ISBN 80-859-2769-1.

ČORNEJ, Petr. *Kdy, kde, proč & jak se to stalo v českých dějinách: sto událostí, které dramaticky změnilly naši historii*. Praha: Reader's Digest Výběr, 2001. ISBN 80-86196-33-X.

FIDLER, Jiří. *21.8.1968 okupace Československa: bratrská agrese*. Praha: Havran, 2003. ISBN 80-86515-35-4.

FILIPEC, Josef, ČERVENÁ Vlasta a Ústav pro jazyk český Akademie věd ČR. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost: s Dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky: studentské vydání*. Praha: Academia, 2006. ISBN 80-200-1446-2.

GRAVES, Robert. *Řecké mýty*. Praha: Levné knihy KMa, 2004. ISBN 80-7309-153-4.

GREGOR, Miloš, VEJVODOVÁ Petra a Zvol si info (projekt). *Nejlepší kniha o fake news, dezinformacích a manipulacích!!!*. Brno: CPress, 2018. ISBN 978-80-264-1805-4.

HLADKÁ, Zdeňka. CzechEncy: nový encyklopedický slovník češtiny. *Eufemismus* [online]. 2017 [cit. 2. 5. 2023]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/EUFEMISMUS>

HLADKÁ, Zdeňka. CzechEncy: nový encyklopedický slovník češtiny. *Multiverbizace* [online]. 2017 [cit. 2. 5. 2023]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/MULTIVERBIZACE>

HONZEJK, Petr. Útok na zboží, nevýhra, viróza. TOP 10 nejlepších českých politických eufemismů. Hospodářské noviny [online]. 2021 [cit. 16. 5. 2023]. Dostupné z: <https://archiv.hn.cz/c1-66912470-utok-na-zbozi-nevyhra-viroza-top-10-nejlepsich-ceskych-politickych-eufemismu>

HUBÁČEK, Jaroslav, SVOBODOVÁ Jana a JANDOVÁ Eva. *Čeština pro učitele*. 2. vydání. Opava: Vademecum, 1998. ISBN 80-860-4130-1.

IV. sjezd Svazu československých spisovatelů. Československé dokumentační středisko [online]. [cit. 8. 6. 2023]. Dostupné z: <http://www.csds.cz/cs/g6/4317-DS.html>

JANYŠKOVÁ, Ilona. CzechEncy: nový encyklopedický slovník češtiny. *Tabu* [online]. 2017 [cit. 15. 4. 2023]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/TABU>

KAMENICKÁ, Renata, KUKAL, Martin a kol. *Společensky nezávadná mluva: Praktická slovníková příručka*. Praha: Literární noviny, 1995, (33-36).

KAPLAN, Karel. *"Všechno jste prohráli!": (co prozrazují archivy o IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů 1967)*. Praha: Ivo Železný, 1997. ISBN 80-237-3549-7.

KONČELÍK, Jakub. *Tiskový zákon č. 81/1966 Sb. jako předěl v konstrukci mediálního systému a jeho kontrolních mechanismů*. Právněhistorické studie. 2012, roč. 41, č. 1, s. 70-87. ISSN 0079-4929.

KUNCZIK, Michael. *Základy masové komunikace*. Praha: Karolinum, 1995. ISBN 80-718-4134-X.

MACHÁČKOVÁ, Eva. *K sémanticko-syntaktické výstavbě novinových titulků*. Slovo a slovesnost. Ústav pro jazyk český Akademie věd ČR, 1985, 46(3), 215-224.

NEKULA, Marek, PLESKALOVÁ, Jana, BACHMANNOVÁ Jarmila a KARLÍK Petr. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. ISBN 80-7106-484-X.

OSVALDOVÁ, Barbora a HALADA Jan. *Encyklopedie praktické žurnalistiky*. Praha: Libri, 1999. ISBN 80-859-8376-1.

PETRŮ, Jan. *Vývoj Rudého práva v období 1972 – 1991*. Praha, 2015. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Vedoucí práce PhDr. Jan Cebe, Ph.D.

PLESKALOVÁ, Jana. CzechEncy: nový encyklopedický slovník češtiny. *Vlastní jméno eufemické* [online]. 2017 [cit. 6. 5. 2023]. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/VLASTNÍ_JMÉNO_EUFEMICKÉ

PORÁK, Jaroslav. *Aposiopese v současné češtině*. Slovo a slovesnost. 1956, 17(3).

Příručka vojáka AČR: Vojenská příručka. 2. vydání. Vyškov: Ředitelství výcviku a doktrín, správa doktrín, 2007. Dostupné z: https://111prapor.cz/wp-content/uploads/2018/06/prirucka_vojaka_2007.pdf

RÖHRICH, Alex. *Ideologie, jazyky, texty: analýza a interpretace textů Rudého práva z roku 1953 a 1975 a Práva z roku 1997*. Liberec: Bor, 2008. Jazyky a texty. ISBN 978-80-86807-96-6.

Rudé právo 1959, roč. 40, č. 308.

Rudé právo 1968, improvizované vydání z 27. srpna.

Rudé právo 1968, roč. 48, č. 65.

Rudé právo 1968, roč. 48, č. 211.

Rudé právo 1968, roč. 48, č. 220.

Rudé právo 1968, roč. 49, č. 271.

Rudé právo 1968, roč. 49, č. 290.

Rudé právo 1968, roč. 49, č. 290.

Rudé právo 1968, roč. 49, č. 305.

Rudé právo 1968, roč. 49, č. 311.

Rudé právo 1968, roč. 49, č. 339.

Rudé právo 1969, roč. 49, č. 119.

Rudé právo 1969, roč. 49, č. 131.

Rudé právo 1969, roč. 49, č. 198.

Rudé právo 1969, roč. 49, č. 23.

Rudé právo 1969, roč. 49, č. 59.

Rudé právo 1969, roč. 49, č. 79.

Rudé právo 1969, roč. 49, č. 92.

Rudé právo 1969, roč. 50, č. 262.

Rudé právo 1986, roč. 66, č. 100.

RYCHLÍK, Jan. *Československo v období socialismu: 1945-1989*. V Praze: Vyšehrad, 2020. ISBN 978-80-7601-334-6.

ŠVÍBKOVÁ, Zuzana. *Eufemismy v současné publicistice*. Praha, 2010. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Vedoucí práce Iva Nebeská.

UHLÍŘOVÁ, Ludmila a SVOBODA, Aleš. CzechEncy: Nový encyklopedický slovník češtiny *Funkční perspektiva větná* [online]. [cit. 30. 5. 2023]. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/FUNKČNÍ_PERSPEKTIVA_VĚTNÁ

VEČERKA, Radoslav. *K pramenům slov: uvedení do etymologie*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2006. ISBN 80-710-6858-6.

ŽAŽA, Stanislav. CzechEncy: Nový encyklopedický slovník češtiny. *Litotes* [online]. 2017 [cit. 2. 5. 2023]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/LITOTES>

Legislativní dokumenty

Ústavní zákon č. 100/1960 Sb.

Vyhláška č. 11/1969 Sb.

Zákon č. 81/1966 Sb.

Zákon č. 84/1968 Sb.

Zákon č. 127/1968 Sb.